އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު ޣިޔާޘުއްދީން
ސިރީކުލަ ރަންމަނި ކިލެގެ މަހާރަދުން.

1180ހ. އިން 1187ހ. އަށް (1766މ. އިން 1773މ. އަށް)

އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު ޣިޔާޘުއްދީން ސިރީ ކުލަރަންމަނި ކިލެގެ މަހާރަދުންނަކީ ދިޔަމިގިލި ދަރިކޮޅުން ވަޑައިގެންނެވި އިބްރާހީމް އިސްކަންދަރު (ދެވަނަ) ގެ ދަރިކަލުންނެވެ. މިދަރިކޮޅުން ރަސްކަން ކުރައްވައިފައިވާނީ ހަތަރު ރަސްކަލުންނެވެ. މިހަތަރު ރަސްކަލުންނަކީ، އައްސުލްޠާން މުޒައްފަރު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީން (ދެވަނަ) އާއި، އެކަލުންގެ ދޮރި ދަރިކަލުން އައްސުލްޠާން އިބްރާހީމް އިސްކަންދަރު (ދެވަނަ) އާއި، ހަގު ދަރިކަލުން އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީން (ތިންވަނަ) އާއި، އައްސުލްޠާން އިބްރާހީމް އިސްކަންދަރު (ދެވަނަ)ގެ ދަރިކަލުން އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު ޣިޔާޘުއްދީން އެވެ. އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު ޣިޔާޘުއްދީން ރަސްކަންކުރެއްވީ މިދަރިކޮޅުގެ އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނަށް ފަހު، ހުރާގެ ޢާއިލާގެ ފުރަތަމަ ރަސްގެފާނު އައްސުލްޠާން ޙާޖީ ޙަސަން އިއްޒުއްދީން ދޮންބަންޑާރައިންގެ ފަހުންނެވެ.

ޣިޔާޘުއްދީން ރަދުންނަކީ ދިވެހިރާއްޖެއަށް ތަފާތު ޚިދުމަތްތަކެއް އަދާކުރި ޚިދުމަތްތެރި ރަސްކަލެއް، އަދި އެޒަމާނުގެ ޢާއްމު ރައްޔިތުންގެ ތޮޅި މަތިވެރި ދަރަޖައަކަށް ލިބިވަޑައިގެންފައިވާ "ޝަރީޢަތު ކުރަ ބަންޑާރަ" އިންނެވެ. މިރަދުންނަށް ބާޒީ ބަންޑާރައިންގެ ނަންފުޅުން ވެސް ކިޔައިއުޅުނެވެ. ރަސްކަމަށް އިސްވެވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން މިރަދުންނަށް ކިޔައިއުޅުނީ އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނުގެ މުޙައްމަދު މަނިކުފާނެވެ. މިރަދުންނަކީ ދިވެހި ތާރީޚުގައި ފުރަގަސްކޮށްލާ ވަރަށް އިޖުތިމާޢީ ހިތްވަރުގަދަ ބަޔަކުކަމެވެ. މަލާބާރީންނާއި ހަނގުރާމަކުރައްވައި ނަޞްރު ހޯދުއްވިއެވެ. އެމަނިކުފާނަކީ އިލްމީ ޤާބިލްކަމާއި ތޫނުފިލި ވިސްނުންތެރި ޢިލްމުވެރިއެކެވެ. މިރަދުން ރާއްޖޭގެ ތަޚުތަށް އިސްތިޤާމަތް މީލާދީން 1766މ. (1180ހ.) ވަނަ އަހަރުއެވެ. އެމަނިކުފާނު އަވާރަހި ޙައްޖުގައި ހިނގި ވަރަށް ބޮޑު ފިތުނަފަސާދައިގެ ތެރޭގައި، ވަރަށްވެސް އަނިޔާވެރި ގޮތުގައި 1774މ. (1188ހ.) ގައެވެ. އެކަލުން ދިވެހިރާއްޖެއަށް އެކި ޚިދުމަތްތަކުން ކޮށްދެއްވި ޚިދުމަތަށް ބަލާއިރު އެމަނިކުފާނަކީ ތާރީޚީ ރަސްކަލެކެވެ.

ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ މަރުކަޒުން 1981 ވަނަ އަހަރު ޝާއިޢުކޮށްފައިވާ "ދިވެހި ބަންޑާރައިންގެ ހަނދާންތަކާ" މިފޮތުގައި އަލްއުސްތާޛު އިބްރާހީމް މަރުޙޫމް ޝިހާބު، މިރަދުންނަކީ "އައްސުލްޠާނުލް ޙާޖީ މުޙައްމަދު ޣިޔާޘުއްދީން އިސްކަންދަރު" ގެ ނަންފުޅުން ނިސްބަތްކުރައްވައިފައި ވެއެވެ. މިފަދައިން ދިރުއްވައިގަތިއިރުވެސް، އެކަލުން ހޮޅިޔާގެ ބަޔަކުން ޙައްޤުގައި ދިފާޢުކުރައްވާ ލަގަބުގައި ފާހަގަކުރައްވާފައިވެއެވެ. ކިޔާގެ ބައެއް ތާރީޚީ ލިޔުންތަކުގައިވެސް "ޙާޖީ" ގެ ނަންފުޅުން މިރަދުންނަށް ނިސްބަތްކޮށްފައި ވެއެވެ.

އިމާދުއްދީން ރަދުންގެ ބަހާދުރުކަން ބަލާއިރު، ފާހަގަ ކުރަންޖެހޭ ވަރަށް ގިނަ ކަންތައްތައް
އެދުވަސްވަރު ރާއްޖޭގައި ހިނގައިފައެވެ. މަލާބާރީން ރާއްޖެ ހިފުމާއި، ދޮންބަންދާރައިން އުފެއްދުނު އަޅުތަކުން
ރާއްޖެ ސަލާމަތް ކުރެއްވުން މީގެ ތެރޭގައި ހިމެނެއެވެ. މީގެ ފަހުން ހިނގި ކަންތައްތަކަށްވެސް ދިވެހި ތާރީޚުގެ
މުހިންމު ސަފްހާތަކެވެ.

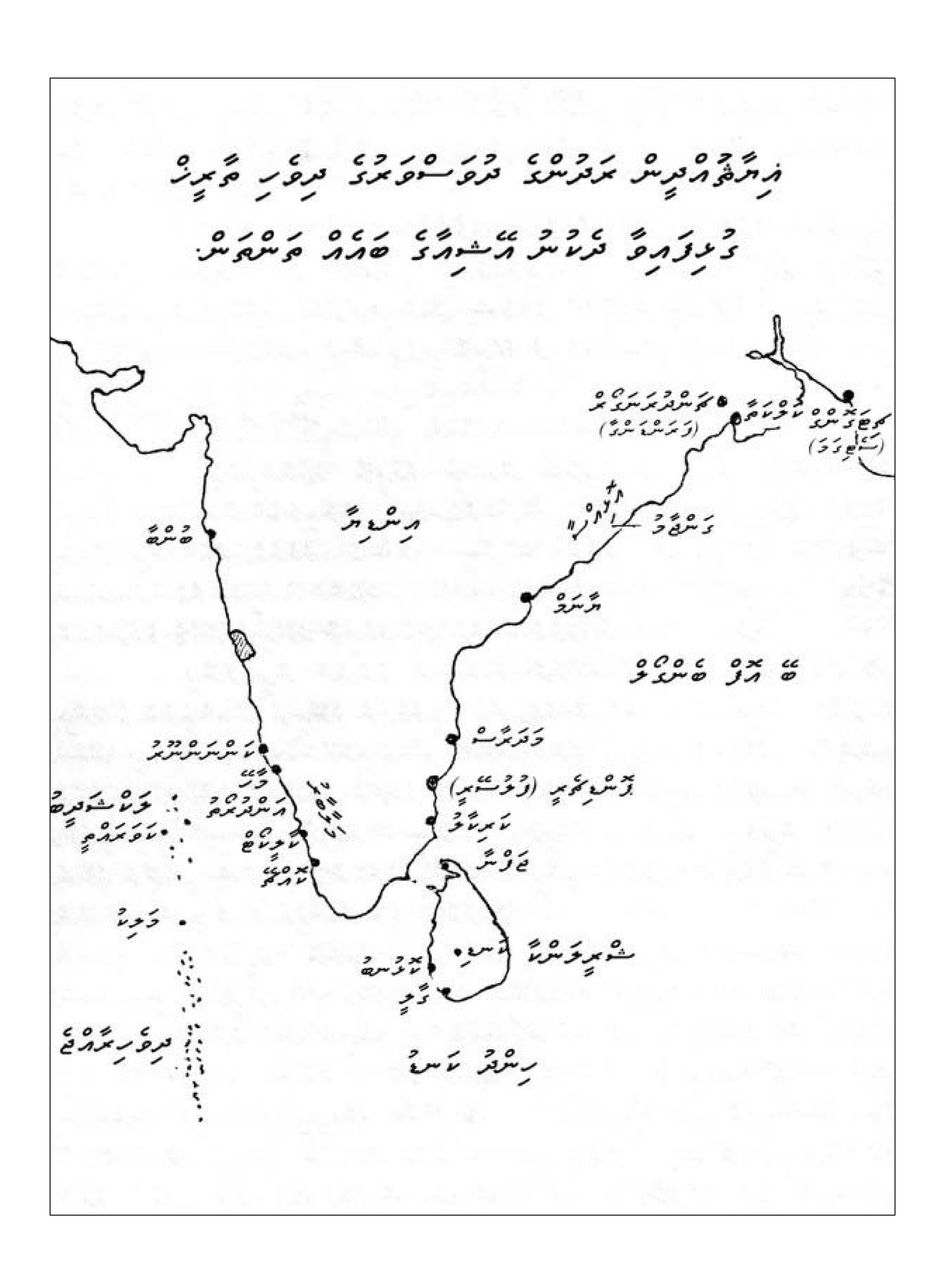
އެދުވަސްވަރުގެ ދުނިޔެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚުގެ މުހިއްމު ބަލައިލުމުގެ ކުރިން އެދުވަސްވަރުގެ ދުނިޔޭގެ މަންޒަރަކަށް ބަލައިލަން އަޅުގަނޑުމެން ޖެހެއެވެ. އާދެ! ދުނިޔޭގައި އެއިރު ހިނގަމުންދިޔަ ކަންތައްތަކުގެ އަސަރު، ސިޔާސީކަން ނުވަތަ ނިސްބަތްކަން، ކަނޑުވުން މިންވަރަކަށް އެކުވެރިކަމުގެ ސަބަބަށް ފެނިގެންދިޔުމާ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ހިނގައިދިޔަ ކަންތައްތަކުގެ ޖަވާބު ދުނިޔޭގެ ތާރީޚުގެ އެޖާގަތުގެ ގެތެރޭގައިވެސް ފެނިގެން ދެއެވެ.

އިމާދުއްދީން ރަދުންގެ ރަސްކަމުގެ ދުވަސްވަރު ދުނިޔޭގެ މަސްރަހު އޮތީ ހިނދުއްލު ބަލައިލާއިރު، ދުނިޔޭގެ ކަނޑުމަތީގެ ބާރުތައް ކުރިއަށްދާ އެކިއެކި ޔޫރަޕުގެ އަސަރު ދިވެހިރާއްޖޭގައި ކުރުމުގައި ޔޫރަޕުން ޔޫރަޕުގެ ހިތްޕުޅަކީ ޔޫރަޕުގެ އެޖާގަތުގެ ދުނިޔޭގައި ބާރުގަދަ ޔޫރަޕުގެ ކަމަށްވެސް ބަލަހައްޓައިފައެވެ. މިޔޫރަޕުގެ ތެރޭގައި އިނގިރޭސިންނާއި ފަރަންސޭސިންނާއި ޖަރުމަނުން ހިމެނުނެވެ. މީލާދީން 16 ވަނަ ގަރުނުގެ ތެރޭގައި ސްޕެއިނާއި ޕޯޗުގަލްގެ ބާރު ކަނޑުމަތީގައި ގަދަވެފައި އޮތުމަކަށްފަހު 18 ވަނަ ގަރުން އަހަރު މި ދެ ޔޫރަޕުގެ ބާރު ވަނީ ކެނޑިފައެވެ.

އިނދިޔާގެ ރަށްތައް އަތުލުމަށް ފަރަންސޭސިން މަސައްކަތް ކުރަން ފަށައިފައިވާ މީލާދީން 16 ވަނަ ގަރުނުގެ ތެރޭގައެވެ. މީލާދީން 18 ވަނަ ގަރުނަށް ފޯރުއިރު، އިނގިރޭސީ ފޯރު ކޮމްޕެނީއާއި ޑަޗްއީސްޓް އިންޑިއާ ކޮމްޕެނީ ވަނީ އުފެދުނުގެ ދަށަށް ގެނެސްފައެވެ. އަދި 1735މ. ގައި މަލާބާރުގައި އޮތް މާލޭ އާއި އިނގިރޭސި
އިނދިޔާގައި އޮތް ތާނަގް އާއި ކޮރޮމަންޑަލް ފަސް އުފެދުން ހިފައިފިއެވެ. 1721މ. ގައި ފަރަންސޭސިން ވަނީ މޯރިޝަސް ޖަޒީރާ އާބާދުކޮށްފައެވެ. އުފެދުނުގެ ނައްފަރަށް ޕާކޮށް ގޮތްއަގައި ހިންދު ކަނޑުގެ ތެރޭގައި ދަތުރުކުރުން އުޅުނެވެ. އަދި ދިވެހިރާއްޖެއަށްވެސް އައިސްއުޅުނެވެ. ދޮންބެނގާރައިންގެ ފޯރުކޮށްދީގައި ފަރަންސޭސިންގެ ބައްޓަން އުޖޫރައަށް މާލެއަށް ގެންނެވިކޮށްގައި ތާރީޚުގައި ލިޔެވިފައިވެއެވެ. އިނގިރޭސިން ރަދުންގެ ރަސްކަމުގެ ދުވަސްވަރު ފަރަންސޭސިވިލާތުގެ ބަޣާވާތުގައި އިންނިވި ރަސްކަލުން ފަނަރަވަނަ ލުއީ ގެވެ.

މީލާދީން 1760 އިން 1840 އާއި ދެމެދުގެ ދުވަސްވަރަކީ އިނގިރޭސި ވިޔާފާރީގައި، ސިނާއީ އިންޤިލާބުގެ (އިންޑަސްޓްރިއަލް ރެވޮލިއުޝަންގެ) ދުވަސްވަރެވެ. އެހެންކަމުން އިނގިރޭސިން ރަސްކަމުގެ އަހަރުތަކުގެ ވަނީ އިނގިރޭސިވިޔާފާރީގެ ސިނާއީ އިންޤިލާބުގެ ކުރިޔާލާގެ ދުވަސްވަރަށެވެ. އެއީ ދަގަނޑާ އެކަތައިގެ ޖާގައި މެޝިން އުފައްދަން ފެށި ދުވަސްވަރެވެ. ދުއްވާއި އާލާތް ހަކަތަ އުފައްދައިގެން، ބާޒާ ބާރުގައި

މެޝިނަރީތައް ހިންގަންފެށި ދުވަސްވަރެވެ. އޭކުވައްޓަރުގެ ފެކްޓަރީތައްވެސް އިނގިރޭސިވިލާތުގައި އެއިރު އުފެދުނެވެ. މިއިންޤިލާބުގެ ސަބަބުން އިނގިރޭސިންގެ ބާރު މުޅި ދުނިޔޭގައި ގަދަވެގެން ދިޔައެވެ. އިނގިރޭސި ޙުކޫމަތުގައި މިދުވަސްވަރު ރަސްކަންކުރެއްވީ ޖޯޖް (ތިންވަނަ) ރަސްގެފާނެވެ.

ހިނދު ކަނޑުގައިވެސް އިނގިރޭސިންގެ ބާރު އެއްކުރުވަމުން އަސްއިދުވަރަން އިތުރުވަމުން ދިޔައެވެ. އިންޑިޔާގެ ވަރަށް ގިނަ ބަނދަރުތަކުގައި އިނގިރޭސިންގެ ފެކްޓަރީ ހިންގަމުންދިޔައެވެ. ބްރިޓިޝް އީސްޓް އިންޑިޔާ ކޮމްޕެނީގެ ދަށުން އޮފިސަރުންގެ ވިޔަފާރީގެ ބާރު އިސްތިޢުމާރީ ބާރާއި ގަދަކުރަމުން ދިޔައެވެ. އިންޑިޔާގެ ބައެއް ބަނދަރުތަކަށް ވެރިވެގެން އުޅުން ފަރަންސޭސިންނާއި އިނގިރޭސިންނާ ދެމެދުގައި ހަނގުރާމަތަކެއްވެސް އުފެދިގެން ހިނގައިފައިވެއެވެ. މިގޮތުން 1761 ގައި އިނގިރޭސިން، އިންޑިޔާގައި ހުރި ފަރަންސޭސިން ބަލިކުރިއެވެ.

ޔޫރަޕުގައި ކުރެވުނު "ހަތް އަހަރުގެ ހަނގުރާމަ" (ސެވަން އިޔަރޒް ވޯރ 1756މ.-1763މ.) ނިމުނީ ޕެރިސްގެ މުއާހަދާ (ޓްރީޓީ އޮފް ޕެރިސް) ގައި ސޮއިކުރުމުންނެވެ. މި މުއާހަދާގެ ދަށުން އިންޑިޔާއާއި އުތުރު އެމެރިކާގައި ހުރި ފަރަންސޭސިންގެ ބައެއް ކޮލޮނީތައް އިނގިރޭސިންނަށް ލިބުނެވެ. ނަމަވެސް އިންޑިޔާގައި އޮތް، ފަރަންސޭސިންގެ ޕޮންޑިޗެރީ، މި މުއާހަދާގެ ދަށުން އަނބުރާލާފައި ލިބުނީ ފަރަންސޭސިންނަށެވެ. ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުން ފަރަންސޭސިންގެ ބާރު އިންޑިޔާގައި ކުޑަވެގެންދިޔަ ނަމަވެސް، އެމެރިކާގެ ވިޔަފާރިތަކަށް އިތުރުވީގެ ބަނދަރުތަކުގައި ހިނގަމުން ދިޔައެވެ. އެހެންކަމުން ހިނދު ކަނޑުގައި އެމެރިކާގެ ދަތުރުފަތުރު ބޮޑުވަމުން އޮތެވެ.

ސިލޯނުގެ (މިހާރުގެ ސްރީލަންކާގެ) ކަންޑީގެ ރަސްކަލުގެ (ކަންޑިއަން ކިންގްޑަމްގެ) ދަށުގައިވާ ހިސާބުތައް ޑަޗުން އަތުން ހިފާ ބަނދަރުތަކާއި، އީސްޓް އިންޑީޒްގެ ގިނަ ބަނދަރުތަން، 1658މ. ވަނަ އަހަރު ވަނީ ހޮލަންޑު (ޑަޗް ނެދަރލެންޑް، ދިފާޢީ ކާމާޙާއްސަ، ވަންތީގޭން) ގެ ދަށުގައެވެ. ޑަޗް ވެރިކަމުގެ ދަށުގައި ހުރި ސިލޯނުގެ ބަނދަރު ވަނީ، ހިންގުމުގެ ގޮތުން ތިން ބަޔަކަށް ބަހާލައިފައެވެ. އެއީ ކޮލަމްބޯއާއި ގާލީއާއި ޖަފްނާއެވެ. ވެރިކަންހިންގާ ބަނދަރަކީ ކޮލަމްބޯގައި ހުންނަވަނީ ގަވަރުނަރެވެ. ގާލީއާއި ޖަފްނާގައި ތިއްބެވީ ކޮމާންޑަރުންނެވެ. މި ދުވަސްވަރު ޑަޗު މީހުން ދިވެހިރާއްޖޭގައި ވިޔަފާރި ހިންގައިފައިވެއެވެ. މިބައިމީހުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބޮޑު ވަރަށް ގިނަ އަދަދަކަށް ގެންދިޔައެވެ. އަދި ކާއްޓާއަކަށް ބޭނުންވާ ބައެއް ތަކެތި އެމީހުންގެ އަތުން ދިވެހިން ހޯދިއެވެ. މިގޮތުން ކާއްޓާއިން ސިލޯނަށް ފޮނުއްވައިފާ ބައެއް ސަލާމް ފޮނުއްވައިފައި ވަނީ ކޮލަމްބު ގެވެރިޔާއަށެވެ. އަދި ބަޑި ފޮނުއްވައިފައިވާ ގާލީގައި ހުންނަވާ ކޮމާންޑަރަށެވެ. އިނގިރޭސިންނަށް، ފަރަންސޭސިން ނުވަތަ ޑަޗު މީހުން ބަލިކޮށްގެން ސިލޯނުގައި ހުރި އެމީހުންގެ ބަނދަރު ލިބުނީ 1796މ. ގައެވެ.

މިދުވަސްވަރު ދުނިޔޭގައި ހިނގި މުހިއްމު ކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި، އޮސްޓްރޭލިއާ އަށް ކުކް ހޯދުނެވެ. މީލާދީން 1770 ވަނަ އަހަރުގެ އޭޕްރީލް މަހުގެ 19 ވަނަ ދުވަހު، އިނގިރޭސިވިލާތުގެ މި އައު

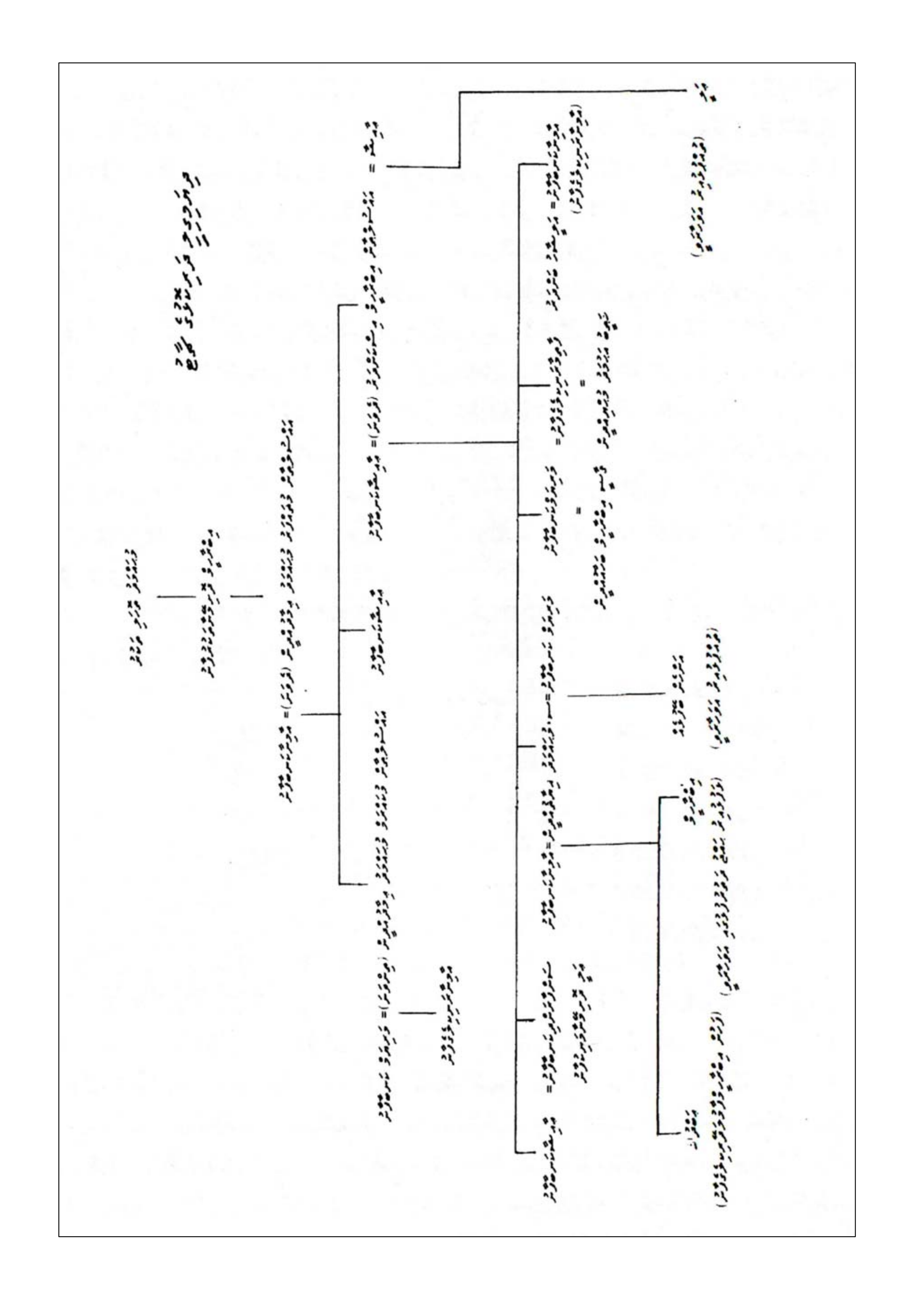
ކޮންޓިނެންޓް ހަދައިދިނީ ކާމިޔާބުން ޤާނޫނު ކުރު އެވެ. ތާރީޚުގައި ހުރިހާ ދުނިޔޭގެ މީހުން އެއީ ހުރިހާ
ކޮންޓިނެންޓްތަކަށް ހަދައިދިނީއެވެ.

އެމެރިކާގެ "މިނިވަންކަމުގެ ހަނގުރާމަ" ނުވަތަ ވޯރ އޮފް އިންޑިޕެންޑެންސް (1775މ.-1783މ.) އާއި ފަރަންސޭސިންގެ އިންޤިލާބު ނުވަތަ ފްރެންޗް ރެވޮލިއުޝަން (1789މ.-1804މ.) ހިނގައިފައިވާ އިންޑަސްޓްރީ ބަދަލުގެ ބަސްކަރުގެ ފަހުން އަދި ދުވަސްވަރުގައި ނަމަވެސް، މިޒާޖު ބާރުވެފައި ހިނގަން ދިޔަތީ ތަފާތު ސަރަހައްދުތަކުގެ މިފަދަ ބަދަލުތަކާއި މިދުވަސްވަރު ވެސް ފެނުނެވެ. އަދި ބޮޑެތި ބަދަލުތައް ގެނެސްދިނީއެވެ.

ޟިޔާއުއްދީން ރަދުންގެ ޢާއިލާ.

ޟިޔާއުއްދީން ރަދުންގެ ކާފުޅު އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު މުޢިއްޒު އިމާދުއްދީނަށް ދިވެހިރަށްބޮޑުކުރުންނާއި އަސްރަސްބޮޑުފުޅުކަން ލިބިވަޑައިގަތެވެ. މިގޮ ތަކުރުފާނުގެ ފަރާތުން ދަރިކަލުންނަށް ޟިޔާއުއްދީން ރަދުންގެ ބޮޑުފުޅު އައްސުލްޠާން އިބްރާހީމް އިސްކަންދަރު (ދެވަނަ) ނުވަތަ އެ ރަސްގެ ތަޚުތަށް ދަރިކަލުންނަށް ނަމަ ބިއްޔަތު ކޮށް އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނެވެ. ހަމަ މިދީ ދަރިކަލުންނަށް ޖާނަށް ރަސްގެފާނެވެ. މި ޖާނީ ދަރިކަލުންގެ ރަސްގެފާނަށް އިބްރާހީމް އިސްކަންދަރު (ދެވަނަ) އަވަހާރަވުމުން، ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބޮޑުބަނދަރު އިސްވެވަޑައިގެންނެވި އައްސުލްޠާން މުޙައްމަދު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީން (ތިންވަނަ) ނުވަތަ "ކަރުބަތުގެ ރަސްގެ" އެވެ. އަނގަރަބަ ދުވަހަކު ޖަލްސާ ކުރެއްވީ ރަސްގެފާނެވެ. މި ރަސް ބަދުރުގެ ރަސްކަލާ ކަމުތަކުގެ ދިރި ޖެހިލާ ޖަލްސާ ރަހުމާކަރުގެފާނުގެ އަރިހާ ކަށިބިލިރަށްގެ ފާނެވެ. އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނެ ޖަލްސާ ފާނުގެ ރަސްގެފާނަށް، ކަލޭފާނުބޮޑުބަންޑާރަ ނައިބުކަން ދީލަލާދީ ބަރަސްތު ރަދަލަސްކަރުގެފާނުގެ ދަބަތު ކުރެއްވިއެވެ. ޖާނީ ރަސްގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން އަލީގެ ކަބަލުގެފާނު 1149ހ. (1737މ.) ވަނަ އަހަރު އަވަހާރަވުމުން، އުތަހަރުގެފާނު ދޮން ކަލޭފާނު ބޮޑުބަންޑާރަ ނައިބު، އަވަހާރަވީ އަނބިކަނބަލުންގެ އެއްބަފާ އެއްބަފާ ކަލުބޭ ތަރިހުގެ ކަނބަލުގެފާނެވެ.

އަހްސަލުގެފާނު އިބްރާހީމް އިސްކަންދަރު (ދެވަނަ) ފާނު ބަދުރުގެ ކަލޭފާނުގެ ގޮތުން ގެރިވަޑައިގެންނެވެ. ފަރަވަގަ ކަލޭފާނުގެ ކަރުކަލަށްވަޑައިފާނުގެ ބަނދަރު ރަހުމާކަރުގެފާނުގެ އަރިހާ ކަށިބިލިރަށްގެ ފާނެވެ. އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނަށް ކިލެގެފާނު ރަސް ބަދުރުގެ ދަރިކަލުން ހާ ބަދުރުގެ ޖަލްސާ ކުރުކަލާ މި ކަލަފާނެވެ. ދޮންގަނޑު ކަލޭފާނުގެ ބަނޑުވެރިގެ، ދަރުމަވަންތަ ރަސްގެފާނު (އަހްސަލުގެފާނު މުޙައްމަދު ޢިމާދު އަލީގެފާނު ޢަލީ ދޮންކަލޯ) ގެ ބޭރަށް ބޮޑުއަތޮޅު ތަރިކަމީ ކަށިބިލިގެ ފާނުގެ ދަރިކަލުން ޢަލީ ޒަހީރުގެ ބަދުރުގާދެވެ. އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނު މިވަރަށް ކަލޭފާނުބޮޑުބަންޑާރަ ތުރުފުގެ އިސްދާރީ ވަޒީރުގެ ދަ ރަހާ ކަރުކާފާނެވެ. މިކަލޭފާނު ކަރަށްވަޑައިގެން ދޮއްޕަހަރު ކަރުކަރަށްކުރެއްވިއެވެ. ރަޙުމަތު ކަރަށް ކަލޭފާނުގެ ބޮޑުބަޑާރަގެ، ރަސްގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން އަލީގެ ކަނބަލުގެފާނުގެ ދަރިކަލުންނަށް ޖަލްސާ ހިދުން ޖަވާން

ކުއްޖަކާއެވެ. މިކުއްޖެއްގެ ބައްޕައަކީ ސޫމަރާ ޢަލީ ކިޔުން މީހެކެވެ. މިއަނބިކަނބަލުންނަކީ ޢަލީ ނަމަކަށް ކިޔުން ބޭފުޅަކު ލިބިވަޑައިގަތެވެ. މި ތުއްތުބޭފުޅާ ވަރަށް ގަޑުތެރޭގައި އަވަހާރަވެއްޖެއެވެ.

ފަސްވަނައަށް މިރަދުން ކައިވެނިބައްލަވައިގަތީ އަރިހުބޭކަނބަލުންގެ ތެރެއިން ރައްވާ ނަމަކަށް ކިޔުން ޖުވާން ކުއްޖަކާއެވެ.

އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނަށް ދެފިރިހެންބޭފުޅުންނާއި ފަސް އަންހެންބޭފުޅުން ލިބިވަޑައިގަތެވެ. މި ބޭފުޅުންނަކީ:-

1. އާމިނާ ކަނބާފާނު　　އުފަންވެވަޑައިގަތީ　　1136-5-8ހ.
2. ފާތިމާ ރަނިކިލެގެފާނު　　"　　1138-11-26ހ.
3. މަރިޔަމް ކަނބާފާނު　　"　　1140-3-7ހ.
4. މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު　　"　　1146-4-4ހ.
5. ސަފްރާ ރަނދިކަނބާފާނު　　"　　1147-5-28ހ.
6. ޢާއިޝާ ކަނބާފާނު　　"　　1149-8-20ހ.
7. ޢަލީ (އުއްމަހުގައި އަވަހާރަވި)　　"　　1145-1-19ހ.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު (ފަހުން އިމާދުއްދީން ރަދުން) ދުނިޔޭގެ އަލިކަން ދުށްވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 1146 ވަނަ އަހަރު ރަބީޢުލްއާޚިރު މަހުގެ 4 ވީ ހޯމަ ވިލޭރޭގައެވެ. އުމަނިކުފާނުގެ ބައްޕާފުޅު އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނު ރަސްކަމަށް އިސްތިފާދެއްވިއިރު އެރަދުންގެ އުމުރުފުޅުން ޖުމްލަ 14 އަހަރުފުރެން ކަމަށް ވުމާއެކު، ބޭފުޅުން ލިބިވަޑައިގެންފައިވަނީ ރަސްކަމުގައި ހުންނަވަނިކޮންނެވެ. އެހެންކަމުން މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ތުއްތުކުއްޖެއްގެ ހުރިހާކަމެއްގައި ރަސްކަލަކުގެ ދަރިކަލަކާއި ހުރުން އިއްޖެހިގެއްޖެއެވެ. އާދެ! އެޒަމާނުގެ ދިވެހިރާއްޖޭގެ އެހެނިހެން ރަސްރަސްކަލުންގެ ދަރިދަރިކަލުންގެ ކަންތައްތަކުން ހުރިގޮތަށެވެ. މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ މައިކަނބަލުން އަވަހާރަވީ 1150ހ. ވަނަ އަހަރު ރަބީޢުލްއައްވަލް މަހުގެ 5 ވަނަ ދުވަހުއެވެ. އޭރުގެ އެމަނިކުފާނަށް 4 އަހަރުފުރެއް ނުވެއެވެ. ބައްޕާފުޅު ފަހުން މާމަފުޅު އާމިނާ ކަނބައިދިރިކިލެގެފާނު އަވަހާރަވީ އޭގެ 7 އަހަރު ފަހުންނެވެ.

ބަސަން ތަޚްތުއްދީންގެ ތަރިޔުގައި ވިދާޅުވެފައިވާގޮތުން، މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ޒާތުގުޅުވީ ކުރަފުށި 1156ހ. ވަނަ އަހަރުގެ ޖުމާދަލްއާޚިރު މަހުގެ 27 ވީ ހޯމަރު ދުވަހުއެވެ. އޭރު އުމުރުފުޅުން 10 އަހަރާއި އެއްމަހެވެ. އެޒަމާނުގެ އާދަކާދައިގެ މަތީން ދުވަސް ފާހަގަކުރުމަށް ދަސްވިދާޅުވި (ޚަތިމް ކިޔުއްވި) ދުވަހެވެ. އެކަން ހިނގީ 1159ހ. ވަނަ އަހަރު ރަޖަބު މަހު 22 ވީ ބުދަ ދުވަހުއެވެ. އޭރު މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ އުމުރުފުޅުން 13 އަހަރުފުރިގެންވެއެވެ. އޭރުގެ އާދަކާދަ ނިކާހުކުރާގޮތަށް އުޅުވަދު ރަދުން މާކާން

ދުއްވިއެވެ. އެޒަމާނުގައި މާކާން (ބޯޓު ކާން) ދުއްވާއިރު ރައްޔިތުމީހުންގެ އެންމެހާ ޖިބޫގަނޑެއް ގަނޑުވަރުދޫގައި ބޭހި މަގާފަތުގައި ކުރިން ތަރުޖަމާކުރައްވައެވެ. ފަޅުއަރާ ފަހަރުގެ އެންމެހާ ރަށްތަކުން މާލެއަށް ގެނެސް ވިއްކައެވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ އުމުރުފުޅުން 15 އަހަރުފުޅުގައި "ކަނޑުދަތުރުފުޅު" ކުރެއްވުން އޮތެވެ. އުދުވަރީ 1161 ހ. ވަނަ އަހަރު ޝައްވާލުމަހުގެ 21 ވަނަ ދުވަހެވެ. އުދުވަރު އެމަނިކުފާނު ވިހަމަނާފުޅުބަން ވަޑައިގެންފައި އެތަނުން ހުޅުދަން ވަޑައިގެން، ހުޅުރިން މާޅޮވަޑައިގަތެވެ. އާދެ! އެޒަމާނުގައި ރަސްކަލުންގެ ދަރިކަލުން ކަނޑުމައްޗަށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ފުރަތަމަ ދުވަހަކީ ރަށުގެ އެންމެންނަށް ވަރަށް ބޮޑު ދުވަހެކެވެ. އުފަރާ މަހަކަށް ނަގާނައެވެ. ކަނޑުދަތުރުފުޅު ކުރެއްވުން ބޮއްވަވާ ތޯރީގެ މާކަލިން އިޔާދާން ކުރައްވައެވެ. ދުރު، ރަށުގައި ހުރި ދޮންނަބަދު އަހަލައި ރިޔާކޮށް، ރަނގަޅުގަޅި (ދޮވާދުލައިލައި) ޖަހަބޮޑުކޮށް ދިދަލައި ދަމާއި ހަދައެވެ. އެބޭފުޅަކު ފުރާވަޑައިގަންނަވައިރު މިދޮންބަލަކު މަހުރިން ދިޔަދޮންކޮޅު ފަޅީގައި، އެއްޗެސް ދޮންނަފަހަރު ރިއްސާގައި، އަރިއަހުގައި ދެމުރުކުރައްވައެވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ ބައްޕާފުޅު އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނު އަވަހާރަވީ 1163 ހ. ވަނަ އަހަރުގެ ރަބީޢުލްއައްވަލުމަހުގެ 18 ވީ ބުދަ ވިލޭރޭއެވެ. އަވަހާރަވިއިރު އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނުގެ އުމުރުފުޅަކީ 43 އަހަރުފުޅެވެ. ރަސްކަންކުރެއްވީ 29 އަހަރާއި 2 މަހާ 15 ދުވަހެވެ. ބައްޕާފުޅު އަވަހާރަވިއިރު މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ އުމުރުފުޅުން 17 އަހަރުފުޅެވެ.

އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނު އަވަހާރަވުމާ ވިދިގެން، އެރަދުންގެ ކާއްކަފުޅު ޢަލީ ފާޠިމާހިލާގެފާނު، އައްސުލްޠާން މުޙައްރަމު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީން، ސިރީނަވަރަނަ ކީރިތި ބަވަނަ މަހާރަދުންގެ ނަންފުޅުގައި ރަސްކަމަށް އިސްކުރެވުނެވެ. މިރަދުން ރަސްކަމަށް އިސްކުރެވުނީ ތާރީޚަކީ ހިޖުރައިން 1163 ހ. ވަނަ އަހަރު ރަބީޢުލްއައްވަލުމަހުގެ 19 ވީ ބުރާސްފަތި ދުވަހެވެ. އެއިރު އުމުރުފުޅަކީ 34 އަހަރުފުޅެވެ. މިރަދުންގެ އެއިރު އިންސާފީ އަނބިކަނބަލުން، ބަކަންދޫ ހަސަން ހަކުރާމަނިކުފާނުގެ ދި މަރިޔަމް ކަނބާފާނުގެ، އާމިނާ ރަނިކިލެގެފާނު ކިޔުން 6 އަހަރުފުޅުގެ ދަރިކަނބަލަކު އިންނެވިއެވެ.

ރާއްޖޭގައި އެއިރު ހުންނެވި ވަނީއާމުޙައްމަދުމަނިކުފާނަށް ބަސަން ބޮޑުއްދީނުގެ ފުޅު މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީނެވެ. ބަސަން ބޮޑުއްދީނުގެ އަނބިން ދަރިކަލުން، ހޯހިބު އަހުމަދު މުއީނުއްދީން ހުންނެވީ އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނުގެ ދަރިކަނބަލުން ފާޠިމާ ރަނިކިލެގެފާނާ ކައިވެނިކުރައްވައިގެންނެވެ.

މަލާބާރީން ރާއްޖޭގެ ރަދުންނާއި މުޙައްމަދުމަނިކުފާނު ގެންދިޔުން.

މުލައްކަމު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީން ރަދުން ރަސްކަމުގެ އިސްވެވަޑައިގެންނެވުމަށް، މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީން ކަލޭގެފާނުގެ ހަޅޭ އަހުމަދު މުއީނުއްދީން ދޮޅުއިން ރަސްކަން ބޮންދުވެވުން، އިސްވެދިޔަގޮތުގައި ހުރި ކުރެއްވެވިކަމުގެ ފިޔަވަޅުތަކެއް ކަންކަންތައް

އަލީރާޖާއަށް ފަތުރު ފޮނުއްވިއެވެ. މިފަތުރުން އަލީރާޖާގެ ޖަވާބެއް ލިބިވަޑައިނުގަތުމުން، ފަރަންސޭސިރުމަނިކުފާނު ދެވަނަ ފަތުރު ފޮނުއްވިއެވެ. މިފަތުރުގައި، ރާއްޖޭގެ މީހުން ފިޔަނަވެރިވެ ރަށް ބަޑިޔާހަރުއްޗަށް ރާގަނޑު ހާލަތު ނިކަމެތިކަމަށް ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ. "މިހާރު ބިޔަބައިމީހުން އަތުވެއްޖެނަމަ ރާއްޖެ އަތުލައި މިދުނިޔޭދުނިޔެން ވިލަނބަކާލާވެ ފާން މައްޗެވެ. ރާގަނޑު ރައްކާފުރިން ނިކަމެތިވަނީ ވިޔަބައި އަޅުގަނޑު ރަށަށް އަހަރެމެވެ" މިފަތުރުން ލިޔުއްވައިފައިވާކަމަށް ވެއެވެ.

މިފަތު ފޮނުއްވި ފަހުން އަލީރާޖާ، ނަވަރާއި ދެ ފުރައްގަދުއްޖެހަށް ހަނގުރާމައިގެ ތަކެއްޗާއި މަލާބާރީންގެ މީހުން ލައްވައިފައި ރާއްޖޭ ހިފުމަށް ފޮނުއްވިއެވެ. އުމުރުން ފޮދައްޖެހަށް ވަދެ އަލިމަގު ކައިރިގައި މަޑުކުރެއްވި، ދެ ކުޅުދަޅޭގައި އައިސް 1166ހ. ވަނަ އަހަރު ޝައްވާލުމަހު 13 ވީއްސާ ދަންވަރު، މާލެ ކަނޑުއްތަރާ ތަޅުންގައި ހުއްޓައި ކަނޑުއްތަރުމަރުމަށް ވަނދެވެ. އެއިރު މާލޭގެ އެންމެން ތިބީ ނިދައިފައެވެ. ގޮސް ހަރަކާ ފައިބައިގެން އައިސް ގަނޑުވަރުގެ އެތެރެއިން ވަންއިރު، އެތަން ބަލަހައްޓާން ތިބީ ފުރަވެރިންވެސް ތިބީ ނިދައިފައެވެ. ގޮސް ގަނޑުވަރުތެރެއަށް ވަދެ ބަޑުޖަހާ މީހުން މަރަށްހުރިމަގައި، އުމުރުންގެ ކިބައިން ސަލާމަތްވެވޭއިރުގައި، ހަދަހަރަކާތް އަރައިގޮތް ދާފަހުން ގަނޑުވަރުގަނޑުވަރު. ދަން ވެރިކަންކުރައްވާ ފުރުސަތު އަތުވިއްޔާ މަރުވެ އެތެރެއިން އޮޑިދޮރުން ދަތުރުކުރުމުގައި ވަރަށް ބޮޑު މަނިކުފާނު ރަސްގެފާނަށް މަގުނިކަމެއްސާ ދިޔަވެއްދިގެއިކުއް، އެނަޑަނިދުން ކަޅުތަކާ ދެގެއި ދިއައިޔާނާއާ އަރަބައިގެން އަރައިދުއްވައިދިޔައެވެ.

މިހިސާބަށް ކަނޑައަޅާ ދިޔަފުން، ރަދުން މަލާބާރީންގެ ޑިބައިން ޖެއްސިބައަށް އެދުވަހެއްގައިގަތެވެ. ރަސްގެފާނު ހިފާ ބަޔަކު ޖެހިބައިވެރިކުރުމަށް ދިއުމަށް ބަޑުޖެހުން ސްޓޭން ގެއްލުނީ ހަނދުމަކުރީތަކަށް އުމުރުން ދެރުތެރުވިވުމުން، ވަޒީރުންދަށް މިހަމަ ކައިރި ކުރުއްވަދު މަލާބާރީންގެ ބައެއް ވަޑައިގަތަމެވެ. ދެރު ބަވާހަރުން އުރުކައި ޝަރީރު އުމުރުން ގަބުރު ވަޑައިގަތަމެވެ. ދަން މަލާބާރީން، ރަހުރުންގެ ވަޒީރުދުމަރު ކަމަނާފާނުއި، އަޅުގަދައިގެން އުމުރުންގެ ފުރުތަށްވަޅުއްޖަހުން ގެންދިޔައެވެ. އެބޭފުޅުންގެ އަރިއައުނުގައި ވަޑައިގަންނަވަން އުދުވަރެއިން ބޭފުޅުންތަކޯ ކާޖެހަން އަރައިވަޑައިގަތެވެ. މިބޭފުޅުންނަކީ:-

1. އަލްވަޒީރު ހުރާ ގުސާއިން ދަރަނިކާރަކާތްޖާގެ ފޮޅި އަލްވަޒީރު މުހައްމަދު ފާރުމަދަރިކަމަނިކުފާނު (ރަންބަންޑާރައިނގެ ބޮއްޖާފުޅު).

2. އަލްވަޒީރު ހުރާ ގުސާއިން ދަރަނިކާރަކާތްޖާގެ ފޮޅި އަލްވަޒީރު މުހައްމަދު ފާރުމަދަރިކަމަނިކުފާނުގެ ފޮޅި ގުސާއިން މަނިކުފާނު (ރަންބަންޑާރައިންނާ އުއްބަނޑު ބޮއްޖާފުޅު ދޮރުވެރި).

3. އަލްވަޒީރު މުހައްމަދު ފެހާނާކަލޭކުޑާފުޅު.

4. މުޙައްމަދު މުހައްމަދު ކަލޭގެފާނު (ހަސަންފާނުގެ ހާދިމުއް)

މިބޭބޭފުޅުން އޭޝިއަން އަރައިވަޑައިގަތުމަށް މަލާބާރީން ފުރައިގެން ހިނގައްޖެއެވެ. އާދެ، މިބާރުދާރާ އެކިގައި
އައްސަލްޖާން މުލައްރަމް މުހައްމަދު އިމާދުއްދީނުގެ ރަސްކަމުގައި ނިމުނުގެ ސިއްކަ ޤުރުނީއެވެ. އެރަދުން
ރަސްކަނުކުރެއްވީ 2 އަހަރާ 10 މަސްދުވަހުއެވެ.

އެބޭފުޅުން ގެންދިޔުމަށްފަހު މާލޭގައި ތިބި މަލާބާރީން، އަލްގާޒީ މުހައްމަދު ޝަމްސުއްދީން
އާއިލާގެ ފަރާތުން ކަމުގައި ބަލައިގަތް ހިފައިގެން ކޮޅު ދުވަސްކޮޅެއް ވަންދެން ތިއްބެވެ. ނަމަވެސް
ވަސްތަކުންވެ، 1166 ވަނަ އަހަރު ރަބީޢުލްއާޚިރު މަހުގެ 21 ވަނަ ދުވަހު، ފަސޭހާރުމަސްކަތްތާއި ހަދިބެ
އަޅުމަދު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނާއި ދެބޭފުޅުން ބަނދު އަނިޔާކޮށްގެން، އެދުވަހުގެ ބޮޑުދުވަސްކޮޅު ދިވެހިންނަށް ނޫނީގެ ޖަހާފައެވެ.
ފަހުން ބޭނުމެއް އޭބޭފުޅުން ކާނޭ ފެއްސެވުމެއް ދެރަކަމުގައި ރާއްޖެއިން މުހައްމަދު ފަހުބޭފުޅުން ފަސޭހާރުކަން
ދިޔައެވެ.

މަލާބާރީންގެ އަނިޔާވެރިކަމާއި އުނދަގޫ ބޮޑުދުވަސް، ދިވެހިންގެ ބޮޑުއެއް ހިތްވަރުގަދަ ބަޔަކު،
އެމީހުން ބަލިކަން ދިވެހިރާއްޖެ އެމީހުންގެ އަތްފެބަކުގެ ދަރުން ސަލާމަތްކުރުމަށް މަސައްކަތްކުރަން
އެއްބަސްވެއްޖެއެވެ. މިބައިމީހުންގެ ވެރިޔަކަށް ހުންނެވި، މުކައްރަމު މުހައްމަދު އިމާދުއްދީނުން ރަދުން މަލާބާރީން
ގެންދިޔައިރު އަރިއަށްގައި ވަޅައިގެންނެވި އަލްވަޒީރު ހުރާ މުހައްމަދު ފާރުވާރުރަސްކަން ފާރާތްތާގެ ދަރިކަލުން ބޮސަން
މަނިކުފާނެވެ. އާދެ! ފަހުން ދޮންބަނޑާރައިނެވެ. މިމަސައްކަތަށް ކުރެއްވީ ކާމިޔާބުކަމާއި އެއަހަރުގެ ޖުމާދަލްއާޚިރު
މަހުގެ 3 ވީ އާދިއްތަ ދުވަހުއެވެ. މަލާބާރީންގެ ވެރިކަން ރާއްޖޭގައި ހިނގީ 3 މަހާއި 20 ދުވަހުއެވެ.

ދިވެހިންގެ އަތުން ބަލިވެގެން މަލާބާރީން އެނބުރިދިއުމުގެ ދުވަސްކޮޅެއް ފަހުން، އަލީރާޖާ ރާއްޖެއާ
ހަނގުރާމަކަން ދެއްކޭގައި މިހުން ފޮނުއްވިއެވެ. މިބައިމީހުންގެ ބަލާލުގައި ފޮނުއްވި ރަދުންގެ އަރިއަހުގައި
ވަޑައިގެންނެވި ބޮސަހިން މަނިކުފާނެވެ. ނަމަވެސް މިހަނގުރާމައިން މަލާބާރީން ބަލިކަށްފައި ބޮސަހިން މަނިކުފާނު
ދިވެހިން އެތެރެއިރުއެވެ. މި ކާމިޔާބީއަންފަހު، ބޮސަހިން މަނިކުފާނަށް އާލީ ބޮސަހިން ރަސްނަސްބަނޑާރަމަނިކުފާނުގެ
ނަންފުޅު ލިބިވަޑައިގެންނެވެ.

މަލާބާރީން ބަލިކުރެއްވުމަށްފަހު، އާލީ ބޮސަހިން ރަސްނަސްބަނޑާރަމަނިކުފާނު ރަސްކަމަށް ހިންގަވަމުން
ގެންދެވީ ދިހަމިގިދި ޢާއިލާގެ ދެއަރިހަށް ބަޔަކުގެ ނަސްދުވަސްކުރަމުގެ ފުރަތަމަ، އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނުގެ
ދަރިކަނބަލުން އާމިނާ ކަނބަފާނުގެ ނަސްދުވަސްކުރައެވެ. އެގޮ ފަހުކަމް، މުކައްރަމު މުހައްމަދު އިމާދުއްދީނުގެ ތޫއްޖުދު
ދަރިކަނބަލުން އާމިނާ ރަނގިލިރީގެ ނަސްދުވަސްކުރައެވެ.

މިކަންތައް ރަށްޖެހުގައި ހިނގަމުންދިޔައިރު މަލާބާރީންގެ އަތްދަށުގައި ކައްޒަރު ވެފައިގެން ފަހަރުވާ
މުކައްރަމު މުހައްމަދު އިމާދުއްދީނުން ރަދުން ކޮށްފައިވަނިވަޑައިގެން ކަވަރަތްތީގެ ދަރުވައި އޮތް ކަވަރައްޓި (ކަވަރަތްތި)
ޖަޒީރާއަށެވެ. މުހައްމަދު ރަސްކަލުން ކޮށްފައިވަނިވަޑައިގެން އަންދުރޯތު (އަންދުރޯތު) އަށެވެ. އާލީ ބޮސަހިން ރަސްނަސްބަނޑާރަ

މަނިކުފާނު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ވެރިކަމާ ހަވާލުވެވަޑައިގެންނެވުމަށްފަހު، މުކައްރަމް މުހައްމަދު އިމާދުއްދީން ރަދުންނާއި މުހައްމަދު މަނިކުފާނު، ޝާހިންގެ އަޅުދުރުން އަޅުވައިގެން ގާލުގެސަރުމަތް، ރާއްޖެއިން ދުއްޕެގައި މިހުން ފޮނުއްވިއެވެ. މި ދުއްޕޭ އެބޭފުޅުން ތިއްބެވީ ދެރަރަން ދިއްގަރަމަވެސް، އެމީހުން ކުރަންދިނަ ކަނބަލް މަލާބާރުންނަށް ވައްދުވެގެން، އެމީހުންނަށް ޖެހުނީ އެބޭފުޅުން ނުލައި، އެނބުރި މާލެ އަންނާށެވެ. މިގޮތް ގާތުގަޔަށްލާކަން އަހަރެއްހާ ދުވަސްފަހުންވެސް، އެ ދެބޭފުޅުން ދެއްވިކަން އެދިވަޑައިގެން އާދޭސްކުރައްވައި ޖިއްސަވައިފިޔާ ފަޒީލާއި ވެދުން، ހާޖީ ހަސަން ރަންނަބަނޑޭރި މަނިކުފާނު އަރިހަށް ޙާޟިރުވިއެވެ. ނަމަވެސް، އަރިހާޖާ އެބޭފުޅުން ދުރުއެރުވާކުރެއްވިއެވެ.

ހިޖުރައިން 1170 ވަނަ އަހަރުގެ ޝަޢުބާން މަހު، މުކައްރަމު މުހައްމަދު އިމާދުއްދީނާއި މުހައްމަދު މަނިކުފާނު ކަވަރައްޓިއާއި އަނދުރޮތުން، މަލިކަށް ބަދަލުކުރެވުނެވެ. މިތަނުގައި، އެއަހަރުގެ ޝައްވާލުމަހުގެ 7 ވަނަ ދުވަހު މުކައްރަމް މުހައްމަދު އިމާދުއްދީން ރަދުން އަވަހާރަވެވަޑައިގަތެވެ. އަވަހާރަވިއިރު އެރަދުންގެ އުމުރުފުރަކީ 41 އަހަރުފުރެވެ. މަލާބާރުންގެ އަޅުދުރުގައި ހަސްހަށްދުވަހަރުގެން ހުސްނަވާތާ އެއިރު 4 އަހަރާއި 6 މަސްދުވަސް ވެއްޖެއެވެ.

މުކައްރަމް މުހައްމަދު އިމާދުއްދީން ރަދުން މާލިކުގައި އަވަހާރަވުމަށްފަހު، މުހައްމަދު މަނިކުފާނާއި ރަދުންގެ އަރިހުގައި ގާތުން ވަޑައިގެންނެވި އެހެން ބޭފުޅުން ކަނޑުފަސްފުރަން ގެންގޮސްފިއެވެ. މުހައްމަދު މަނިކުފާނާއި، މުހައްމަދު ފެލިވާރަވަރުކުފާނާއި ކުދި މުހައްމަދު ގުރުދުރިމަނިކުފާނު (ދޮންބަނޑާރައިންގެ ބައްޕާފުޅު)، މިތަނުން ފުރާވަޑައިގެން ނައިބުންގެ ރަށަށް (ހުރާކުރެވޭތޮޅުގައި މިއިލްސް މަލާބާރުގެ ރަށް) ވަޑައިގެންފިއެވެ. މިތަނުގައި މުހައްމަދު ފެލިވާރަވަރުކުފާނު އަވަހާރަވިއެވެ. އަދި މިތަނުން ފުރާވަޑައިގެން ވަޑައިގަތުމުގެ ބޮޑުކަމި، ކަންނަންނޫރުގެ ބަހުރާ، ކުދި މުހައްމަދު ގުރުދުރިމަނިކުފާނު ހިފައިގެން ކަންނަންނޫރަށް ގެންގޮސްފިއެވެ. ގާހިނަ ދުވަސްތަކަކުން އެމަނިކުފާނު އެރަށުގައި އަވަހާރަވެވަޑައިގަތެވެ. މިބޭފުޅުންގެ އަރިހުގައި މާލިއިން ދުރުވި މުދުއްޕާ މުހައްމަދުކަލޭގެފާނު ވެސް ނިޔާވީ ކަންނަންނޫރުގައެވެ.

މުކައްރަމް މުހައްމަދު އިމާދުއްދީން ރަދުން އަވަހާރަވުމަށްފަހު ބިންވަނަރަށުގެ އަހަރު ދިވެހިންގެ ވަރަށް ގިނަ ބައެއްގެ އުދުރުގެމީހުން އާއި ހާޖީ ހަސަން ރަންނަބަނޑޭރިމަނިކުފާނު ދިވެހިރާއްޖޭގެ ބޮޑުކަ ހަވާލުކުރެއްވުމަށްފަހު. މި ކަމުން ހަސަންކަލަން ޖަހަވައިގަނޑު އަހަރުވެގަންޏެވެ. މިކަމާ ބަސްމަނިކުފާނު އިސްދެވިއްޖެ ސިދީ ހަދަން ދީބަ ކަލޭގެފާނު ބޮޑުމަ މަޤާމުތަކަށް ހަވާލުކުރުމަށް 1173-4-15 ހ. މި ބޮޑުމަސްދުވަސް ދެކަވައެވެ.

މުހައްމަދު މަނިކުފާނު މަލާބާރުންގެ ޙިބައިން ސަލާމަތްވެވަޑައިގެން ހިނދުކޮޅަކަށް ވަޑައިގެންނެވިކަމުގައި ބަސްވަން ތާރީޚުގެ ކުރިއާދިވަހިވެފައިވެ. ބޭގަރުން ފާކުދިވަރަށް ހަމަކަ އަހަރުގެ ބޮޑުކަމި މުހައްމަދު މަނިކުފާނު އަލުން ބަނބަރުގެ މަޤްބަރާގެ އަނގަކާނަނަރަދަ. އަލުއަނމުޖެންރަނ އަނގާރި ހިޖުރައިން 1176 ވަނަ އަހަރު އެމަނިކުފާނު އަލުއްތި ގެނބިލު (އޮޅުއްސާ) ގައިކަތުވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު 10 އަހަރުދުވަހު ވީއިރާގައި ޤުރުއާން ކިޔަވައިނިންމެވިއެވެ. މިއީ ހަތަރުވަރުވަޑައިގެންގެން ހުރެވިއެވެ. ހުރިހާ 4 އަހަރާއިފަސް އުޅުގެއެވެ. މިދުވަސްވަރުގެ ބޮޑުގައި އުމަނިކުފާނަށް ވަރަށްގިނަ ކާމިޔާބުތައް ދަސްކުރެއްވިއެވެ، ދިވެހި ބަހުރުވައާއި ޢަރަބި ބަހުގައި ހުނަރުވެރިކަން ހޯއްދަވައިފައިވާކަން، އެގޮތް ފާހަގަކުރެވޭ މަސްއޫލިއްޔަތުތަކުގައި ވަޑައިގަންނަވަން އެދިވަޑައިގަތެވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު މާލެ ވަޑައިގަތުން.

ކުރިން ބުނެވިފައިވާ ފަދައިން، މުޙައްމަދު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީން މަލިކުގައި އަވަށްތަކުން ދަސްކުރެއްވި، މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު މާލޭބަރިފާގެ ކިބައިން ސަލްޠަނަތުގެ ވަޑައިގަތުމުން، ހިޖުރައިން 1176 ވަނަ އަހަރު ވަޑައިގެން ހުންނެވި ގަސްދުކުރި ގަޑީ. މިރަށުގައި މީހާ ކައިވެނިކުރު ބައްދަލުވުމުގެ ތެރެއިން ދުއްވާފައި ފުރަތަމަ ތިބޭގެ ތަރިކަ މަ ބަނޑުވުރުގެ ބާރުމިންވަރު ޚާއްސަކުރި ގަދަފުޅީގެ ފާހަގަކުރެއްވިއެވެ. މިކަމާގެ އަސްލު ނަމަށް ފުރުޞަތުކޮށް. ބޮޑު ތަޖުރިބާ ދެކޭހުރި ފޯރުކޮށްދީ ހުރެ، މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ ތަޢުލީމުގެ ޢަހުދުތަކަށް

ދިން މުޙައްމަދު ނިޒާމުއްދީން ޚިދުމަތްކުރައްވާ ކަމަށް ބައްޕަފުޅާ ބައިވަރު ފިލާވަޅު ކަމުން. މި ގޮތަށް ދޭހެވެ ޚިދުމަތަށް ހުރިހާ ފަރާތްތަކުން ފައިސާގެ ޤާނޫނީ މަސައްކަތްކުރައްވާ ބާރުތަކާ ޢަޤީދާ މައިހިއެވެ، ޢަހުދު ތެރޭގެ މަސްއޫލިއްޔަތު، ދީނުގެ ބައްޕާފުޅު ބަސް. ކައިރީ އެތައް ފަރުދުގެ ކަމެއް ޝާއިޢުކޮށްފައި ހުރެ، ޤަޢުމީ ކަނޑައެޅުމަށް

ކަސްރަތްކުރުމުގައި އަބަދުވެސް ވަޒީފާ ގެނެސްދިނެވެ، މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ގަވައިދުން އަދަބުވެރިވަމުން، އެ ނިޒާމީ ދާއިރާއިން ވަރަށް ބޮޑު އިސްކަން ދެއްވިއެވެ. ދީން އަދި އަސްލު އަހަރު މިދާ ގަންނަވަން ގޮސް އެބަދުވަސް އަރައިގަތުމަށް ދަރަޖަވައިގެން ދެކިފައިވާ ގޮތުގައި އަމުދުއްދީނިއްޔާއެވެ.

ދުނިޔަވީ ހުނަރުވެރި މީހުންގެ ޝަރުޢީ ޤާނޫނުތަކާ ގުޅިގެން ތަރުބިއްޔަތުދިއެވެ. ދީން ދިވެހިކަމުން މަސައްކަތް އެދުވަހުގެ ގޮތުގައި ގަވައިދާއި، ބާރުއަޅާ ފުރަތަމަ ބަޔަކުގައި އަދާކުރަނީ، ނިޒާމީ ބާރުއަޅައިގެން ކުރެއްވި ތަޢުލީމީ ތަރައްޤީ. ސަރުކާރުގެ ބޮޑު އެއްކަލަތަކުގެ ފަރުވާތެރިކަން، މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ ދިޔަމަތިން ދިފާޢީ ޤާނޫނުގެ މައިލޮނުގެ ބާރުގެ ކުރިޔަށް ގެންދެވުން، ހަރުދަނާ ހިންގުންތެރިކަމުގެ ހަމަޖެހުމާ ހޭލުންތެރިކަމަށް

ފުރުޞަތު ވިޔަނާ ބަރުކަތް ލިބިގަތުމަށް. އެފަދަ ދާއިރާތަކަށް ދިއުމުގެ ހަމަ ޤާނޫނީ ރޫޙުގެ ސިޔާސަތު. ޚިދުމަތްތެރިކަމުގެ ފުރުޞަތުތައް ފާހަގަކުރެވޭ ފަހަރު، ވަރަށް ގިނަ ޒަމާނުގެ ތަރިކަޔާ ބަޔާން ކުރަނީ، ޚިދުމަތަށް ފެނުނީ ކާމިޔާބު އަރާގަޅުގެ ފޮނުވައިލުމަށް، މިގޮތް

ތަޢުލީމުގެ ނިޒާމުތަކަށް ބާރުއެޅިއެވެ. ޤާނޫނީ ރޫޙުގެ ދާއިރާގައި ވަޑައިގެން ކަނޑައެޅި މުޙައްމަދު މަނިކުފާނަކީ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޙަޤީޤީ ރަސްމީ ބަދަލުތަކެއް ގެނައުމަށް ޢަމަލުކުރަނީ. އެއްވެސް ފުރުޞަތު ޙައްޤުތަކާ ގުޅޭ ތަޢުލީމީ، ހުރިހާ ފަރާތްތަކަށް ހިއްސާކުރެއްވި ކަމަކީ ގުޅުވައިދިނުމުގެ ފުރުޞަތުތަކެވެ. މި ބަރާބަރުއާއި މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ބާރުލެއްވި ކަމާއިގުޅޭ ޚިދުމަތް އެދިވަޑައިގަތެވެ.

ފައިބައިވަޑައިގެންނެވި ގޮތަށް ފަހު ދިދަތަކުގެ ކިބައިން ވަޑައިގަތުމެވެ. މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ފައިބައިވަޑައިގަތީ ރަސްމީ އިޢުލާނު ގޮތަކަށް. ރަސްމީ ކަމަކަށް ހުރިހާ ރަސްމީ ބައްޕާފުޅު އެމަނިކުފާނުގެ

މުޙައްމަދު ބޯފުޅާ ފުރަތަމަ ދަރިން އިސްކަންދަރު އުފުލި ނުލައި ހަރުދަނާކުރި ހުއްޓެވެ. ނަގައިފައި އިސްތިރިފުޅަށް މަނިކުފާނެވެ. އެދުރުކަނބަލުން ތިއްބެވުމުން ހަމަޖެއްސެވި ގަނޑުވަރުގެ އެތެރޭކޮޅުގައިލެވެ. ދޮންބަންޑާރައިން ދެން އެދުރުކަލޭގެ ފުރަތަމަ އަދިއްޔާތުގެ ދުވަސްތަކުގައެވެ. އިސްލާމީ ރަސްމިއްޔާތު ހިނދީ 2 ޝަޢުބާން 1176 ހ. ގައެވެ. މިގޮ ފަހަރުވެސް، ރަސްކަން ހިނގަވާފުން ގެންދެވި ދޮންބަންޑާރައިންނެވެ. ނަމަވެސް، ހުކުރު، އިދު ފަދަ ރަސްމީ ކަންކަމަށް ފައްޅިވަޑައިގެންނެވީ މުޙައްމަދު މަނިކުފާނެވެ. ހުރިހައި ގޮތަކުންވެސް މުޙައްމަދު މަނިކުފާނަކީ ކަނބަޑު ބޭނުމެއް ވެފައި އޮތް އަހުރުމަތީން ހަރުމަތާއިލެވެ. ވީމާ، ނުކުރުގެ އަސަރުތަކަށް ކަންތައްތައް ވަރަށް ގިނަ ބައިވަރު ދޮންބަންޑާރައިންގެ އަތްދަށުގައި ތިއްބެވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ހުރިހައިގޮތަކުން ވާލާގެނައި ދިޔަ މުޙައްމަދު ނަގޫބަލާއިގަލާ އާއާ ދަރުކުރުބަރި އޮޑިގެ ވަޒީފާ ގެއްލުން ހުރި މެދުކަނޑައިލެވޭ އިސްލާމީގެ ގޮތަށް، ދޮންބަންޑާރައިން ހައްދަން މަގުފިލަން އުފެއްދެވިއެވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު މާލެ ވަޒީރުންނާއި ހަމަގު މަގު ދުވަސް ފަހުން، 9 ޒުލްޙިއްޖާ 1176 ހ. ގައި އާދޭހެއް ކަނޑައެޅިއްޖެ ބިޔަ އަވަސް ކަމެއްވެއެވެ. މިއަދު ކަނޑައެޅިފައިވާ ފަސްދާނުގެ ފަހުވެސް މާލެ ފަހުން ހުކުރު މިސްކިތް ފަތިހު ސަލާމް ޖަހާފައެވެ. ބިރުގެ ފަހުން މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ކައިވެނިފުޅު ބާއްވަވައިގަތުމަށް ބޭފުޅުންނާ، ސިޔާސީ ދައުރާ ދި އާދިއްޔާ ވާލާއި ކުއްލި ބައިތަރިކުޅުގެ ދި މަގުތަކުން ކަލޭގެފާނެވެ. ބޭނުވުނަސްގައި މިދަރުގެ އިސްތިކާމާއި ޢަބްދުﷲ ކިޔާ ދުވަރު ވިލާތިން ހިނގާފައި އާދިއްޔާ ބިޔަފުޅުނުވެވެ. މަގުތަކު ކަލޭގެފާނު ލިބިގަނޑުވަރު ދަރުކަނޑަތުގެ ތިއްބެވުމަށް އަވަސްތަކަށް ފަހުން. މި ގޮތް އަސްޓަކަނބަލުންގެ އިތުރަށް ޙާޖީ މަނިކުފާނު ނަމަވެސް ކިޔުން ބޮޑުތަކޮޅު މި ކަމުން ކައިވެނިކުރެއްވުމުގެ ކަށަވަރުވެއެވެ. މިތަނުން ޝަރީޢަތުގެ މިބޮޑުވަޅު މާކުލަ އިސްނެގުމެވެ. މި ޙާޖީ މަނިކުފާނު ފަހުން ކައިވެނިކުރެއްވުމުގެ ފުރުސަތުން ދަރިފުޅާކަލުނުފާނު (ކުރީން ފުރުސަތުން ކަނބަލުނުފާނު) އެވެ.

އަވަހަށްފަހުގެ އާދޭސްކަމުގެ ދޮންބަންޑާރައިން އޭނަނަވައިވައި، ބޭރުން އާއްމުކަންތައް، އެބަދުން އަވަހަށްފަހު ފަހު މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ހަސްކަފަން އިސްކަންފަރުން ބައިގަރުފާން އެނގިއްޖެއެވެ. މިކަމާ އިންނަރުކަލި މިހުން ތިއްބެވެ. ދެން ހަދުން މިކަމަށް ވަރުގަދަ ކުރަމަށްފައިވި ޑޮންބަންޑާރައިން ނުވަތަ ސުލްޠާން އާޖީ ކަނބަޑު އިއްޔެ 2 ރަމަޟާން 1180 ހ. ގައެވެ. މި ހަދުން ފަސްދާނުގެ ވިސްނި މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ ބައްޕާފުޅު އިސްތިގުލާ ހަސްގަކުގެ ޖާހާއްމުގެ ތެރޭގައި، ހުކުރު މިސްކިތްގައެވެ. މިކަން މިފުރައިން ކުރެއްވުން ދޮންބަންޑާރައިން މުޙައްމަދު މަނިކުފާނުގެ ހަތްފުރޭގައިވާ ފަރާތާއި އިއްޒަތުގެ އަދެގަނޑުވަރު ވެރިން ކުރެވޭއެވެ. ދޮންބަންޑާރައިން ކުރެއްވި ވަސީލަތާއި މަތިން، ދެން ހަސްކަފަން އިސްކަންދަރު ހަސްގަކުގެ މުޙައްމަދު މަނިކުފާނެވެ. ސުލްޠާން މުޙައްމަދު ޢިމާދުއްދީން ސިރީކުލަ ހަނދުމަ ކިޔާ މަޢުލޫމާތުގެ ހަރަކާތްތަކެވެ.

ހުކުރު މިސްކިތު ގަބުރުސްތާނުގައި ހުރި އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނުގެ ޒިޔާރަތް

ކަނާތުން ވާތަށް ހުރި މަގާނަ ގައުމަތް:

1- އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނުގެ މައިކަނބަލުން 3- އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން

2- އިބްރާހީމް ރަސްގެފާނު 4- ދޮންބަންޑާރައިން

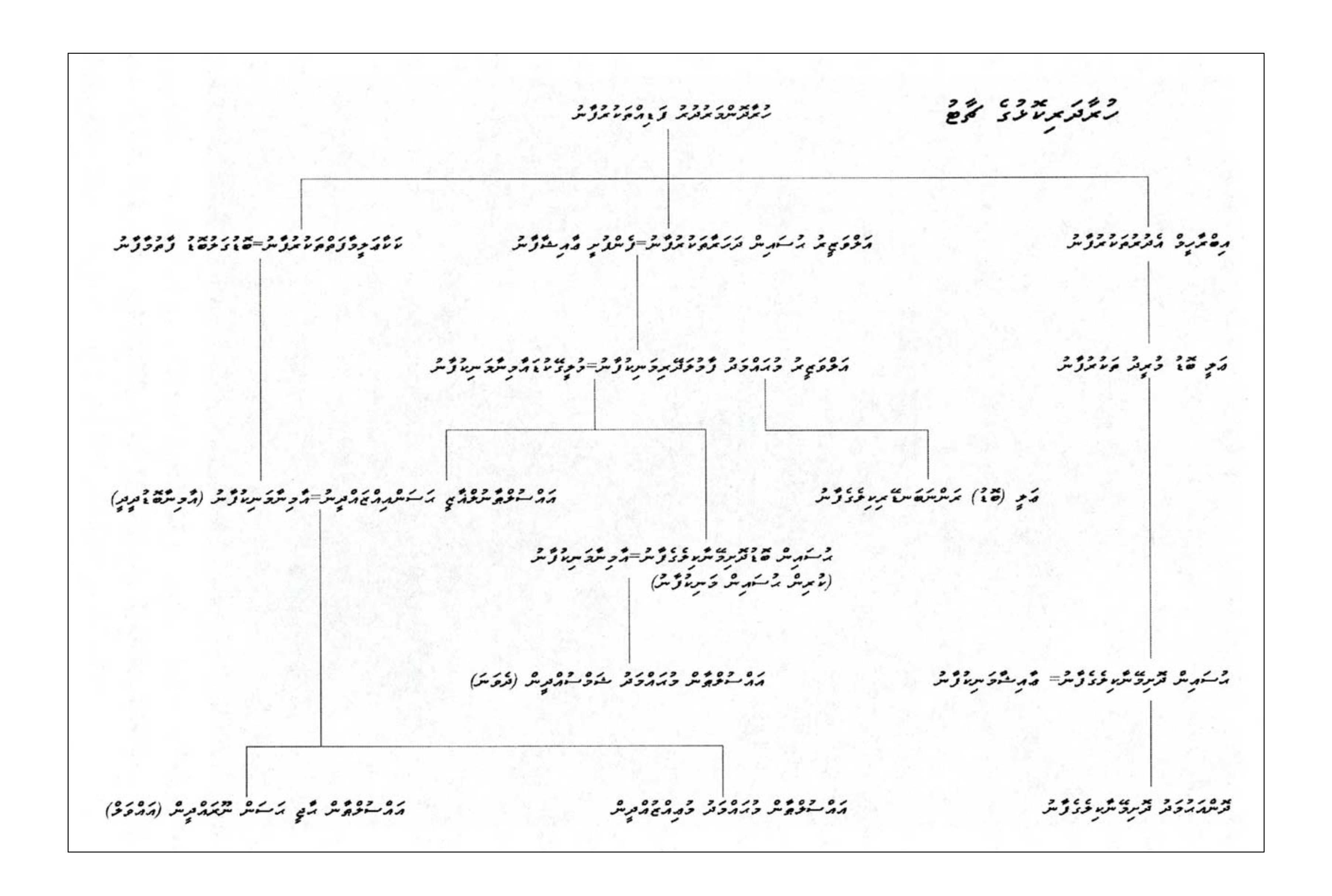
ދޮންބަންޑާރައިންގެ މަހާނަތުގެ ގަލުގައިވާ ލިޔުން

ޢިއްޒުއްދީން ރަދުންގެ ރަސްކަން (1180ހ. އިން 1187ހ. އަށް)

މިރަދުންގެ ރަސްކަމުގެ ޒަމާން ދައުރުއްސުންނުވެ. މަލާބާރީންގެ ހަމަލާއާ ބޭރުން އައުމާ ހެދިގެން ރަށްތޮޅުތަކުގައިވެސް ނުބައިކުރުމުގެ އެކަމާ މައްސަލަތަކެއް ހިނގިއެވެ. ޢިއްޒުއްދީން ރަދުން ރަސްކަމަށް އިސްވެވޭއިރުގައި ދޮންބެއްޔާ ރަސްގެ ބާބާފުޅުގެ ދަރު ކަންމަތު ބާރުއޮތީ، މި ގަސްވާނުވާ ކަމުގައި އެރަދުން ކަންމަތު ބާރުއޮތީ ފަރާތުން ނިކަމެތިކަމެއް. ނަމަވެސް ކުޑަ ދުވަސްކޮށްގެން ވިދާނެ، ޢިއްޒުއްދީން ރަދުން އަވަށްރަށްތެރޭގައި ދީނުގެ ބާރުވެރިކަމާއި ރާއްޖޭގެ ފަރާތުން މުހައްމަދު ރަސްގެފާނު އިސްކުރެއްވި ވާހަކަ ރަށްތޮޅުތަކުގައި ދެކެވިއްޖެއެވެ. އަދި މި ވާހަކައަށް ދެކެވި އަވަށްތަކުގެ ރަދުންގެ ތިމާގެ ބޭފުޅު ބޭފުޅުންނާއި އަރުވަމުންދިޔަ ވާހަކަތަކާއި ބޭރުގެ ރަށްރަށުގެ އިސްވެރިންނާއި ދޮންބެ ރަސްގެފާނު ދެކުނު ވާހަކަތަކުގެ ސަބަބުން ވާހަކަތައް ބެލިއެވެ. މިރަސްގެފާނު ފޯރުކުރައްވަމުން ގެންދެވި ކަންތައްތަކާއި ދޮންބެ ރަސްގެފާނުގެ ބާރުގައި ބޭރުގެ ރަށްރަށުގެ އިސްވެރިކަމަށް ފަރާތްތައް ރަސްމީކޮށް ނިންމެވިއެވެ.

މިރަދުންގެ ބައިވެރިވެވޭގޮތުގައި، ދޮންބެ ރަސްގެފާނުގެ ތިމާގެ ބޭފުޅުންގެ ތެރޭގައި ހިމެނުނު، އެރަދުންނާ އެއްބައިވަންތަވެ ރުހުމެއް ހަމަހަމަކޮށް ރަސްކަމުގެ ޝަރުތުތަކާއި ފުރިހަމަވެފައިވާތީ، ކުރީ އިސްވެރިވި ފޯރުކޮށްދިނުމަށް ވަޒީރުންނަށް ބާރުއަޅައި، އާއްމު އެއްބަސްވުމަކާއި ދެބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި މުހައްމަދު މުދަލުގެ ކަންކަމުގެ ބާރުގައި ހިފަހައްޓަވަން ނިންމެވިއެވެ. މިފަދަ ބަޔަކު ހުރިކަމުން ރަސްމީކޮށް ފޯރުކޮށްދިނުމުގެ ކަންތައްތަކާއި ދޮންބެ ރަސްގެފާނުގެ ބައެއް ކަންކަމުގެ ވާހަކަތަކެވެ. ކުރީ ދޮންބެ ރަސްގެފާނުގެ ތިމާގެ ވަޒީރުން ފޯރުކޮށްދިނުމަށް ރާއްޖޭގެ އެކި ކަންކަމުގައި ރައްޔިތުންނަށް ކުރިއެރުމެއް ގެނެސްދިނެވެ. ކުރީގެ ބާރުގައި ރަސްކަމުގެ ދަށުގައި މަސައްކަތްކުރުމުގެ ބޭނުމުގައި ދޮންބެ ރަސްގެފާނަށް ރަސްކަމުގެ ރަސްމީ ވަޒީރެއް، ހަމައެކަނި ބަޔަކު ރަސްކަމުގެ ފަރާތުން ކުރި އެއްބަސްވުމާއި، ދެބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި މުހައްމަދު މުދަލުގެ ބާރުގެ ކަންކަމުގައި ރަސްގެފާނު ދެކުނެވެ. މިފަދަ ކަންތައްތަކުގައި ރަށްރަށުގެ ބޭފުޅުންނާއި ދޮންބެ ރަސްގެފާނުގެ ބާރުގައި ވެސް ބައެއް ވަޒީރުން ބޭރުގެ ރަށްރަށުގެ ސަލާމަތް (ސަރުކާރު) އޮތެވެ. މިގޮތުން މި ރަދުން ދެކެން ބޭރުގެ ރަށްރަށުގެ ބައެއް ކަންކަމުގެ ވާހަކަތައް ބެލިއެވެ. އެގޮތުގައި އަރަބިގެ ގަވާއިދުގެ ހިމާޔަތްގެ ދަށުގައި މިރަދުން ދިރިހުރި އެވެ.

ރައްޔިތުން މިރަދުން ފުރަތަމަ ބޭފުޅުންނަށް، ރައްޔިތުން ދިރިހުރި ބެލުމުގެ ރައްޔިތު ދޮންބެ ރަސްމީ ބަޔަކު ބޭރުގެ ރަށްރަށުގައި ހިފަހައްޓަވައި ސަލާމަތް ރަދުންނަކީ ރަސްކަމުގެ ހުރިހާ ކަމެއް. މި ސަލާމަތް ދިރިހުރި ބޭރުގެ ރަށްރަށުގެ، މިރަދުން ބޭފުޅުން ރަދުން ރަސްކަމުގެ އެ ބޭރުގެ މިރަދުން ނިކަމެތިކަމުން އެރަށުގެ މަސައްކަތެވެ. މިގޮތާ ދުވަސްތަކުން، މިރަދުން ސަލާމަތްގައި ދިރިހުރި ތަރައްގީގެ މަސައްކަތް ރަސްކަމުގެ ފަރާތުން އެއްބައިވަންތަކަމުގައި، ސަލާމަތްގައި ރަސްކަމުގެ ބަލާ ގަވާއިދުގެ ޢިއްޒުއްދީން ރަދުން ސަލާމަތް ރަސްކަމުގެ ދަށުގައި ހިފެހެއްޓިއެވެ. (މިސަލާމަތްގެ ކުރީގެ

ދިރުމުގައި ހިމަނައިފައިވާނެއެވެ.) އިބްރާހިމް ފާމުދޭރިކިލެގެފާނާއި މުހައްމަދު މުރީދުކިލެގެފާނު އަވަހާރަވި
ކަންދުރުނަގޮތުގައެވެ.

ކުރިން ދެންނެވި ހަމަންޖެހުމަށް ފަހުގައި، ފެންފިޔަގައި ބިއްބޮޅި ދަންބަންގާރައިންގެ ބޯކުރުން
އައްސޭރި ހިތަދޫގައި ފޮނުވަ "ރަސްގެތޮރު"އަށް (މާލޭގެ އަތޮޅު ކަތިވި މަރުކަޒު ހުރިތަން)
ބަދަލުކުރެއްވިއެވެ. އަދި، އަސްކަރުންގެ ބަޔަކު މާލެއަށް ފޮނުވައި އަމުރުފުޅުކުރައްވައިފައި ހުންނެވި އަޖީ
ރަސްރަސްކަލޭގެފާނު އެއް މަސްދުވަހު ހިފިހާރަގައި ބަހައްޓަވައިފައި މީހަކު ފޮނުއްވައިލައްވައިފައެވެ. މީގެ އެއް
މަސްދުވަސްފަހުން، ރަސްގެފާނަށް ބަޑުބަސް ލިބުމާއިއެކު ކަލުރާއި މާލޭގެ ފިޔަވަން، އެކަންކަމި ބަޑުކަލޭގެފާނު
އަށްވައިލައްވައިފައެވެ.

މި ރަސްގެފާނުގެ ރަސްކަމުގެ ދެވަނަ އަހަރު، (ހިޖުރައިން 1182 ގައި) އެއިރު ހުންނަވި
ފެޔާރުމަނިކުފާނު އިބްރާހިމް ބަދުރުއްދީން (ކުރިދަލު ފަސްޖެހޭ ހާރުބަކަލޭގެފާނު) އަވަހާރަވިއެވެ. މިބާބުގައި ރަދުންގެ
ދައިތާފުޅު މަރިއަތުކަނބާފާނުގެ ފިރިކަލުންނެވެ. މީނާ އަވަހާރަވުމުން ފަސްޖެހޭ ހާރުކަމަށް އިސްކަނދުއްޓި
ދަރުބާރުގެ ދޮށިކަލޭގެފާނު ފަސްޖެހޭ ހާރުކަމުން ވަކިވެވަޑައިގެންފަވާ، އަލްހާއްޖު ޙުސައިން އަލީފަތުރިންގެ ފުޅު
އަލިޖާސް މުހައްމަދު މުރިއްބެއްދިންނެވެ.

ހިޖުރައިން 1182 ވަނަ އަހަރުގެ ދުލްޤަޢިދާ މަހު، ކަންނަންގުރު އަލިރާޖާގެ 6 ނަވާއި 9 ޖޯ
ރާއްޖެއާ ހަނގުރާމައަށް އައެވެ. ވަރަށް ކުޑަ ގެއްލުމަކާއިއެކު މިހަނގުރާމައިން ނަޞްރު ލިބުނީ ދިވެހިންނަށެވެ.

އިޢާދީއްދީން ރަދުންގެ ރަސްކަމުގެ ފަސްވަނަ އަހަރު، ދަރުބާރުގެ ތެރެއިންވާ ބެއިބެނެ ތެރެއިން ހުރި
ބޮޑުއިން ދަރިމާރާކިލެގެފާނުގެ ދަރިކަލުން މުހައްމަދުމަނިކުފާނު ރަސްކަން އަތުލައްވަން ރާއްޖޭގެ ވަކިވެއްޖެވެ.
މިމަނިކުފާނަށް ބޮޑުއިސް ބަރަކާ ގޮތަށްދެން ގަނޑުވަރުތެރިއަށް ވަނުވަޑައިގެންނެވީ ވާހަކަފުޅުދެއްކުމަށް އެކަމަކުން
އެއްބަސްވިކަމަށްނެތި، ގަނޑުވަރު ކަނޑުގަނޑީ ހަރި ގެއްލުމަކާ ހުރިޖަހައިފައި، އަލިފާންގަނޑު ނިއްވަވަން އެތަނަން
ރަދުން ނިކުމެވަޑައިގަތުމުން، ގަނޑުވަރުތެރެއަށް ވަދެމުންދިޔައެވެ. މިކަން މިގޮތަށް ކުރަށްވެގެން، ގަނޑުވަރު
ކަނޑިގައި ހެނި ބޮޑުބަސް ދެއްކުމުގައި ހެދިމުން ހުރަސްއެޅިއެވެ. ރަދުން އެތަނަށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވަން
މުޢާމަލާތްކޮށް، މިޑޯދުގައި ބައިވެރިވި މީހުން އަހަރެން ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ދަންނަވައިދިނެވެ. އެހެންކަމުން
އެހެނިހެން ރަދުން ސަލާމަތުގައި ވަޑައިގަތުމެވެ. މީގެ ފަހުން ތޮއްޓެއް މިބާރުގެ ރަސްކަން އަތުލައްވަން ހަރަކާތްކަން
ބަރާބަރުހުށަހަ ފަރުފަލުވަށް، ހުކުމުގައި ބައިވެރިވި މީހުން އެކި ރަށްރަށަށް އަރުވައިލެއްވިއެވެ. މުހައްމަދު
މަނިކުފާނު އަރުވައިލެއްވި ހައްދުންމަތީ ކަޑައިދޫއަށެވެ. މީގެ އަހަރެއްހައި ދުވަސްފަހުން، މި މުހައްމަދު މަނިކުފާނު
މާލެއަށް ގެނައުމައި، ރާއްޖޭގެ ބޮޑުބޮޑު ދަރުބާރުގެ ރަދުން ކަސްކޮށް ދެއްކުމައިފައި އެމާނަކަމި ބެހެއްޓެވިއެވެ.
އާދެ! މިދީ އޮޅޭ ފަހުން އެފަދަ ކަލެއް ނުކުރައްވާނެކަމަށް އެބައެ ހަދުލުތަކެއް ވެވަޑައިގަތުމަކަށް ފަހުގައެވެ.

1767-05-19ދ. ގައި ޣިޔާޘުއްދީން ރަދުން ސިލޯނުގައި ހުންނެވި
ޑަޗު ގަވަރުނަރަށް ފޮނުއްވި ސިޓީގެ ކޮޕީ.(މިއީ ރާއްޖެއިން ފިއްލަވައިގެން
ވަޑައިގެންނެވި ބޮޑުފެންނާ ބޭކަލުންނަށް ފޮނުއްވި ސިޓީއެއް.)

މިރަސްކަމުގެ 6 ވަނަ އަހަރު، ހިމިތީގައިހުރި އެންމެ ގެއްލުންތަށް ދެކެން ހުރިހައި ގޮތެއްގައި ހަދައިދެއި ހުރި ހުރިހައި ތަކެއް އަނބުރައިގެން ދިޔައެވެ.

އަލްފާޟިލް އަހުމަދު ޝަފީޤް މަޢުލޫމާތު ދެއްވިގޮތުގައި ޢިއްޒުއްދީން ރަދުންގެ ރަސްކަމުގައި އާކުއްޗާ މަތިވެރި ދެބަރި ދިމާޔާއި ހަށިދެމި، ގަސްތުވަރުބިޔަގައި ހަށާކުޅުވައި ހުރި ހުރިހައިތަކެއް މަރާލާ ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ގަސްތުވަރުގެ "ތިލޭފާރު" ތޮށިމަތި ބަދިނަށް އާނގެ ކަނޑުއްތަމި ހެއްދެވިފަސްޖެއެވެ. މި ތިލޭފާރަކީ ގަސްތުވަރުގެ މައިފާރުގެ އެތެރެއިން އެފާރުގައި ޖަހަސަށިގެން ރާނައިފައިވާ ފާރެކެވެ. އެފާރުމަތީގައި ތިބައިދު، ލާދައި ހަމައަށް ބޮޑުފާރު މަތިން ފުރަނަން ހުންނާނެއެވެ. ދުސްފާރުގެ ތަނުތަނުކޮޅުގައި ނިވާފަށް ގައި ޖަހައިފައި އަދި ބޮޑުފާރުގެ ތިރިން ބަޑިދަޅު ކަނޑައިފައި ހުންނާނެއެވެ.

ރަސްކަން ބަދަލުވުން.

ޢިއްޒުއްދީން ރަދުން ހެއްޔަރު ފުރާވަޔާއިގަތީ އުރަދުން 7 އަހަރާއި 35 ދުވަހު ރަސްކަން ކުރައްވާފައެވެ. ފުރާވަޔާއިގަންނަވާފުން ރަސްކަން ހަވާލުކުރެއްވީ އުރަދުންގެ ދައިތާފުޅު އާމިނާ ކަނބާފާނައި، އުކާމާނާ ކަމޭފުޅަށް ބައްޕަވައިގެން ހުންނަވި ޝަހީދުވި އައްޒު މުޙައްމަދު ކަލޭބަނޑާރު ތަކުރުފާނުގެ ފުޅު މުޙައްމަދު ޢިމާދުއްދީނާ ތަކުރުފާނުގެ ފުޅު ޙަސަން ޝާހުބަންދަރު(ވެލާނާމަނިކުފާނު)އާއެވެ. ދަޅުތަކުފުޅު ފުނޑުވީ 1187ހ. ވަނަ އަހަރުގެ ޝަޢްބާނު މަހުގެ 2 ވީ ހުކުރުދުވަހު، މަސްކަޅު ހަވީރުގެ ފުޅު މުޙައްމަދުގެ ގޮތުބަށް ކުއްތަނަށް ހިއްޖަވައިގެންނެވެ. އަޙްމަދުގައި އަނބިކަނބަލުންނާއި ދިބާރިމާ ނަމަކަށް ކިޔުނު ދޮރިދަރިކަލުން ގެންދިޔައެވެ.

ރަދުން ފުރާވަޔާއިގެތޯ ހަޖުރުވަނައަށްވީ ދުވަހު، އާމިނާ ކަބާފާނުގެ ޚިދުމަތުން ޙަސަން ޝާހުބަންދަރު އާނާގެ މައްޗަށް ރަސްކަން ބަދަލުކުރެއްވައި ގަދަފަޅައިގަތެވެ. ޙަސަން ޝާހުބަންދަރު މިހެން ހެއްދެވިކަން މުޙައްމަދު މަނިކުފާނަށް އެނގިވަޑައިގަތުމުން، އާނާގެ އެކުވެރިންނާއެކު ބޮޑުކާއްޗާބުރުޖު ތެރެއަށް ވަދެވަޑައިގެން ބަޑިތަށް ތެއްޓާރު ކުރެއްވިއެވެ. އަނެއްކާވެސް ޙަސަން ޝާހުބަންދަރުވެސް ހަތިޔާރު ހިއްޕެވިއެވެ. ކޮންމެއަކަސް، މި ހަމަޖެހުންގަނޑު ތޫނުވެގެންދާ ހަމަކަށް ނުވެސް ނިމުނި އެއްޗެހި ހުންނަވާ ފަސޭހާތުމަނިކުފާނު މުޙައްމަދުޢިއްޒުއްދީން، ބަޑިޖެހުން މަޑުކުރެއްވިއެވެ. މިކަންތައް ނިމުނީ، މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ރަސްކަމުގެ މައްޗަށް ދަޢުވާ ކުރައްވައި، ޖިނާ ބައެއްގެ ތުރުތުގައި އުރަސްކަން އަތުލައްވާފުމުންނެވެ. މި ކަންތައްތަކާ ވިދިގެން ރަދުންގެ ދައިތާފުޅު އާމިނާ ކަނބާފާނައި އުކާމާނާގެ ފިރިކަލުން ޙަސަން ޝާހުބަންދަރު ހަށިގަންދުއަމަ ހުކުރުވައިލެއްވިއެވެ. މިބާފުޅުން އަވަހާރަވިފަސް ހުޅުހަނދުގަތެވެ.

މުޙައްމަދު މަނިކުފާނު ރަސްކަމަށް ޢިސްތިޚާރުގައި އައްސޭރީން މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީން އިސްކަންދަރު (ދުވަނަ)ގެ ނަންފުޅުގައެވެ. ރަސްކަން އަތުލައްވައިފުއްވަވައި، ކާއިލާބޭކަލަކީ ހުރި ޢިއްޒުއްދީން ރަދުންގެ ގަސްތުވަރު ތޫގައިލައްވައި، އުތީނުގައިހުރި ހުރިހާ ތަކެތި ނުންގެވިއެވެ. އަދި، ޢިއްޒުއްދީން ރަދުންގެ

ބަލްޚުގެ އިބްރާހީމް ތަސައްވުފުގެ ގޮތުގަޔާއި ވަގުތު ކުރައްވައިފައި ހުރި ތަކެތިވެސް ހިއްޖުވިއެވެ. މިހެން ހެއްދެވުމުން، އިބްރާހީމް ތަސައްވުފުގެ ބުޒުރުގުންނަށް އެބުޒުރުގުންގެ ކާމިލު މުޠައްހަރު މުޙައްމަދު އިމާމުއްދީން ރާޒީގެ ދިރާސާކުރަން ހުރި ގަސްދުވަރު ނޫން އެހެން ތަސައްވުފުތަކެވެ. އިބްރާހީމް ތަސައްވުފުގެ ދަރިކަނބަލުން މަރިޔަމް ކަނބަލާގެ އަތްޕުޅުގައި ހުރި ހުރިހާ މުދަލު އަތުލެއްވުމަށްފަހު، އެކަމަނާގެ ބުޒުރުގުންގެ އަތްޕުޅުގައިހުރި ޓޯޕިޔާއި މުދަލު އަތުލައްވައި، އެބުޒުރުގުން އިތުރު އުޅެނިވަޔަގައިގެން މަސްކަތްކުރައްވައިފައި، އެންމެ ބުޒުރުގުން ކޮށްދެއްވި ދިރާސާކުރަން އަޅުވައިލެއްވިއެވެ. އިބްރާހީމް ތަސައްވުފުގެ ފޮނިވާ ރަސްކިލެގެފާނުވެސް ހަމަ މިފަދަ ބޭފުޅާއެއް ޗިހިފަޖެހިގެންވެ. އެކަމަނާގެ ދަރިކަލުން އިބްރާހީމް މަނިކުފާނު ނިކަންތުއްތުވާ އަލްޙުރުބާ ދަރަސްބޭފުޅުން އަރުވައިލެއްވިއެވެ. ފޮނިވާ ރަސްކިލެގެފާނު އަރުވައިލެއްވި ކަޅުމަޖެހު ގޮތުން ފަސްކޮށްލެއްވިއެވެ. އިއާދަކުރައްވާ ރަދުންގެ އަރިއަރުގައި އުޅުން ގިނަ ބަޔެއްގެ މުދަލު އަތުލައްވާ ޝުހުރަތުވި ބުޒުރުގުން އިހުސާންތެރިކަމާ އަތުލައްވާފައިވެއެވެ.

ތާރީޚް ބުނާ ގޮތުގައި- "ދުނިޔޭގެ ތަޚުތުގައި ފުރަތަމަދައުރުގެ ގޭގެ މުގުރާން އަދުރު ކުރައްވައި އިތުރު ކިޔަވާދިނުން އަހުރުން ފޮތް ފިޔަރުން އަދުކުރުތުއްވި ބުރުގެ މިރަދުންނެވެ."

މިރަދުން މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީންގެ ނަސްލުގެއި ދުވަސްކޮޅަކަށް ރަސްކަން ކުރެއްވުމަށްފަހުގައި ދޮންބަނޑާރައިންގެ ބުރުގުން އައުޖެއަތުގުން މާލެގެންނަވައި، އެރަދުންގެ މުޙައްމަދު ކިޔުން ދަރިކަލުންނަކީ ރަސްކަން ދެއްވައިދިނެވެ. މި ގަސްދުކުރުން ރަސްކަމަށް އިސްކަންދެއްވި އައްސަޔިދުކުރެއްވުން މުޙައްމަދު މުޢިއްޒުއްދީން އިސްކަންދަރުގެ ނަސްލުގެއިން މިޔާ މަޝްހޫރު ކަލޭބަލާ ދަރިކަލުންނެވެ. މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީން ރަސްކަލުން ވަކިވެވަޑައިގެންފައި، އަމިއްލަ ރަސްކުރުގެކަށް ހުއްޓުމުގެ މުޙައްމަދު ފާރުހާލަކާޒީވެއެވެ.

ޒިޔާއުއްދީން ރަދުން ޝަހީދުކުރެއްވުން.

ޒިޔާއުއްދީން ރަދުންގެ ބައްޖަދޮރުދުރުގައި އަރިއަރުގައި ގެންދިޔު ދޮރުދަރިކަލުން އިބްރާހީމާއި، ރަދުންގެ ދޮއަނބިކަނބަލުން ކަނިވިދުރުގެ އާލާސްކަން ކުރުގައި އަވަހާރަވިއެވެ. މި ދެ އަނބިކަނބަލުންނާއި، ސިއްކަމަނިކާގެ ދެ އާމިނާ ކަނބާފާނާއި ކުޅަބަނޑޭރިމަކާދަރިކަލުންގެ ދި މަރިޔަމް ކަނބާފާނެވެ. އަދި މިނޫނަސް، އަރިއަރުގައި ގެންދިޔު އެތައް ބަނދު މަރުވިއެވެ. ބައްޖެ ދަރިކަރުގެ ނިޔާވުމަކަށްފަހު އޮނބިދަވޭ ރާއްޖެ ފުދިވަޑައިގެންނުފުދި ހަކުދުންދައްކަވާނުވެ. މިހާރުން މާލޭގެ ރަސްގަދަކަން އަލަށްސަވަވަޑައިގެން ގޮތުން ތަޚުތަށް އެރުއްވިއެވެ. ނަމް ދަރުމަގެން އެމަނިކުފާނު ދެއްވި ފަދަހަމަ ވަޑައިގެންނަވައި ދަރުމަ މިނިވަނުކަށް ކަމިޓީނަށެވެ.

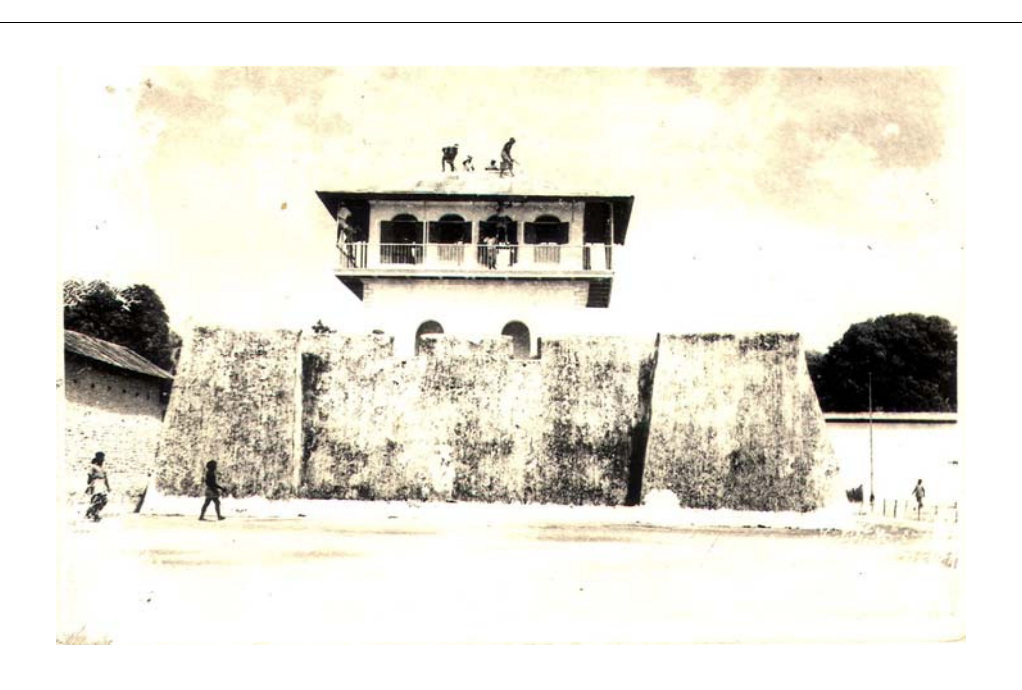
މިވަގުތުގައި ނަސްގައިވަޑައިގެން ހުންނަވައިފައި، ނަސްގެފާނު ކުރުނދު މުޙައްމަދުކަލޭގެފާނާއި ދަރުޖެހުން ކުޅަބަނޑޭރިމަކާދަރިކަލުން އަމީރު ފަހަރު ދުރުވައި، އެއިރު ހުންނެވި ރަދުންގެ އަރިއަރުން ފޮނުއްވިއެވެ. މިފަދަގައި، މަޤާމުގެ ކުޅުވެ ނިޔާކުރަން ހުރިވަޔަގައިގެން ހުންނެވިކަމަށް، ރަދުންނާއި ފަހަރުގެ ދުރުކުރައްވާފައިވާ އަރިއަރުން އަމާންކަން އެދިވަޑައިގެން ހުންނެވިކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ.

މިފަހު ވިދާޅުވުމަކީ ރަދުންނާއި ފާރަނާކިޔާގޮތް ބުރިވަޅުއުޅުނުމުގެތެރެވެ. ދެން އަސްލަކުރުންގެ ބަޔަކު ފޮނުއްވައިގެން، އެނަވުގައި ތިބި މަސްކަތު މީހުންނާއި ދިވެހިން މާލެއަށް ގެންނެވިއެވެ. އަދި ރަދުންގެ އަރިސް ތިންމިހަކާއި ހަނދުބޮކަލުން ރާއްޖެގައި ނަރުދަރަސް ފޮނުއްވިއެވެ. މިދުހުން ޢިމާދުއްދީން ރާއްޖެކަށްތަރައިގެން ނަވުގައި ތިބި މީހުންނަށް ނުފެންނާނެ ހިސާބަށް ދުރަށް ގެންގޮސް، ގައިކޮޅުގައި ބޯހިލި ބަނދުކުރައްވައި އުމަރުފާނު ކަނޑުފުށްޓިއެވެ. މިކަންހިނގީ ހިޖުރައިން 1188 ވަނައަހަރުގެ ޝަޢުބާން މަހުގެ ކުރިމަތީގައެވެ. އެއިރު ޢިމާދުއްދީން ރަދުންގެ އުމުރުފުޅަކީ 41 އަހަރުފުޅެވެ. ޢިމާދުއްދީން ރަދުން ޝަހީދުކުރި ދިޔަމީހުންގެ ތެރެއިން އެކަލޭ ކުރިބަރާ ދުރުމަކުރެވެ. މިނާ ހުރި ފަރުބަލީގެ ހުރިހާނެތިގެއެވެ. މިނާގެ ވަރުކަމުގައި ކަރުކަޅުތަކުގެ އިނާމުއްގެ ގޮތުން އުނާއަށް ހުވަދުއަތުގެ ވާހަ ދެއްވިއެވެ.

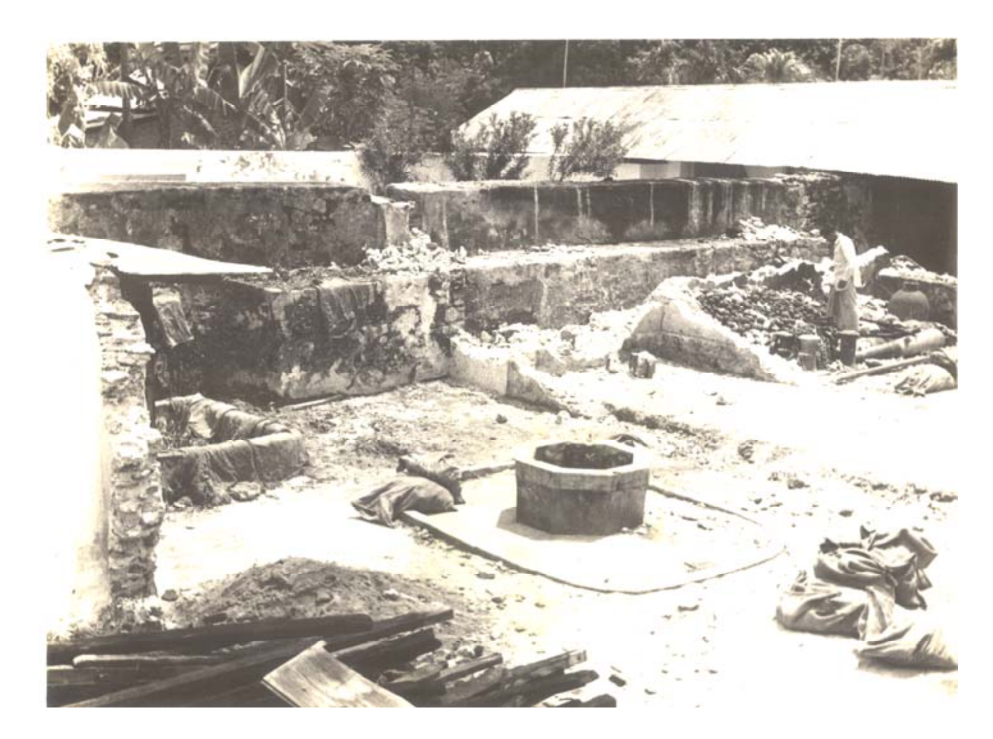
ޢިމާދުއްދީން ހުންނެވި ނަމަށް ފަރުބަދު ފޮނުއްވައިފައި، އުމަރުފާނު ބަލައިފޮނުއްވިކަމަށް، މާލޭގައި ތިއްބެވި ބޭނުން ބަޔަކުދިހުނަށް އެނގެވިއެވެ. އަދި، އުމަރުފާނުގެ އިސްތިޤުބާލަށް ތަޔާރުކުރުވާ ފަރުއިން ބަނޑިރި ގަސްދުވަރު (ފަހުގެ ބަނޑިރިކޮޅި) ތަޔާރުކުރުވިއެވެ. ފަރުބަދު އެބުރި އައުމުން، އެ ގަސްދުވަރަށް އުމަރުފާނު ފައިބައިވަޑައިގަތީ ކަމަކު މީހުންނަށް އެނގުމާއި، އެތައިގައި ކަނޑުވަރު ފުރުޖެވިއެވެ. ބަޔައިނިވެރިން ހަރުފަޅި އެއްދުވަސް ނުވަތަ ދުދުވަސް ފަހުން ކަމަށްވެއްވެ. މިކަންތަކު އެހެދުމުން ބަޔައިދިމުން ނުގަބޫލުވެހި ބާޒަރުވަރަށް މިހެތަކުން އެއްވީ އަޅުގަނޑުކަރުމަކުން، މުޅަމަކު ފަރަނާކިޔާގޮތް (ކަރިގެ މުޅަމަކު ޝަވާލްޝުއްދީން ރަދުން) އެތަނަށް ނިކުމެވަޑައިގެންފައި މިހުން ވިދާޅުވިކަމަށް ޖަވާބް ތާޖުއްދީންގެ ތާރީޚުގައި ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ: "ފަސޭއާރުކާރީގެ ފާން ކުރުން އުމަރުފާނަށް ކުރާ ކަމެއްގެ ވަރަކަ އެހިމައި ފަސޭއާރުކާރީގެ ފާން ބޮނުއްވިއާ ގެވިފުކުރަރީ. ދެން މިމަންނާ ގެވިފުކަށްފިލާވ." ނަމަވެސް، ފަސޭއާރުކާރީގެ ފާން މުޅަމަކު މުޅިއްބޮއްދިން، މިފަރަކަ އައްސަވައިފައި، އެކަން އެއްގަވެރަކަށްވެސް ދެނެވެއިގެން ނުބެލަވަން ހުވާކުރިއެވެ.

މިކަންބޭނާ ވިދިގެން، ޝަހީދުކުރި ޢިމާދުއްދީން ރަދުންގެ ޢަބްދުﷲ ކިލެނު ބޮޑުޖެހު ދަރިކަލުން ފަވައްމުލަކުން އަރުވާލެއްވިއެވެ. އެބޭނގައި ވަރަށް ގިނަ ދުވަސްވާންދެން ބަންދުގައި ހުންނެވުމަށް ފަހު އައްސަވާފަލުން ބަސަން ރަދުއްދީންގެ ދުވަސްވަރު އުމަރުފާނު މާލޭގެނޯވައި ފާހުފަރިކަން ދެއްވިއެވެ. ފަހުން މި މަރުކާރާ ކިޔައިއުގެނި އިބްރާހީމް ފާހުކަރިކާގެފާނެވެ. އެނާގެ ދަރިކަލުގެ ބާރެފުގެން އައްސެއައްބާއި ފަވައްމުލަކުގެއްލާއި އަދި މާލޭގައިވެސް އެބައިއްބެވިއެވެ.

އަލުއައްސަބާދު މުޅަމަކު އިބްރާހީމް ކުޑަހި ވިދާޅުވާގޮތުގައި، ޢިމާދުއްދީން ރަދުންގެ ޢަބްދުﷲ ކިލެނު ދަރިކަލުން އަރުވައިލުއްވުމުން އެބައެޖެހު ބޯހާ ބަލައިހެދި ދިއްމިހިމި ދަރިކަލުގެ ވަފާތެރި ބައެކެވެ. މިބޯހާ ފިރިހާމަރަށް އަރައިވަޑައިގަތުމުން ކައިވެނިކުރައްވަ ކަރިއްސާ ޖާއިޒާގެ ދުވަސްވީ އަންހެނަކާއެވެ. ގެގެ

އާކޯއްޓޯ މަތީގެއާއި ބުރުޒު (އިރުމަތީން)

އެންމެ ބިއްދަރުން ކަނޑާތުފަރާތުން އާ ފެންނަނީ ބޮޑު ދޮރާފީގެ ފުރާޅެވެ.
ދޮރާފީގެ ކަނޑާތު ފަރާތުން ފެނުނު އެތެރޭގައި ބޮޑު ފެނު ގެވިފައިވެއެވެ.

ވެރިއަކީވެސް އެއަށްހުށަހެޅިއެވެ. އޭގެ އިތުރުން ފާޠިމަތުއްޒަހްރާގެފަރާތުން (ޒައިނުލްޢާބިދީން ރަދުންގެ ޢަބްދުﷲއަށް) ހިބައިންދެއްވައި ވަޑުވީ ކުރެއްވީ އެ އަނބިކަނބަލުންނެވެ.

އަލްޤާސިމް ޤާސިމްގެ މުނިހާ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޢަލީޒައިނުލްޢާބިދީން ރަދުންގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭފުޅުން ކަމުގައިވާ އަލްޤާސިމް އިބްރާހީމް ސަޢީދު މިޤާރަކަ ވިދާޅުވެދެއްވައިފައިވާ ތިރީގައި ބާރަށްކޮށްފައިވާ ގޮތަށެވެ:

ޒައިނުލްޢާބިދީން ރަދުން ސަޔިދުނާ ޙުސައިނުގެ ދާއިރާގައި ހުންނެވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު ތިއްޖުގެ ދަރިކަލުންނެވެސް ގޮތުގައިވާ ވިހަގަރު ކަލަކަމެވެ. އެކަމަކު އެހެނދު މާތްގައި ދިޔަ އިބުރާހީމް ރަސޫލުގެ ވަރަށް ގާތް ފަރާތުތަކުގެ އާއިލާއެގެ ދުވަހުގެ، އެދަރިކަލުން އެކުހެންނަ ދުއްވަމަށް ދުވަސްފަހުން، އަދި ރަދުންނަށް ދުވަސްފަހުން، މިކަން މިގޮތަށް ކުރެއްވިއެވެ. މިދުވަހުން މިބާފާ ގޮތައިގެން ފަދައިމުޅަކަށް ގޮސް މިހުންގެ ދަރިއެއް ވަދައިން މިބާފާ ބޮޑުއިބުރާކުރިއެވެ. މިދުވަހުންގެ ދަރިއަށް ނުތުމާއެއް، އެހުންގެ ގެ، ކަރިއްޔާގެ، އެކުވި މިބާފާއަށެވެ. މިގެއަށް ފަހުން ކާއިއައްޔާ ކަރިއްޔާ ގަނޑުވަރެވެ.

ތަރިހުން ފުންނަން ހުރި ހެކިތައް ދައްކާދޭތަގައި ޒައިނުލްޢާބިދީން ރަދުންނަކީ ދީންވެރި، އިލްމުވެރި،

މާތް އަހުލާޤުގެ ވެރިއެކެވެ. ރަސޫލާވަކަށް ހުންނަވި ނަމަވެސް، ހަނގުރާމައިގެ ތަކުލީފުތަކުގައި އަސްލަކީންގެ މީހުންނާ ހުރިގައި ރަށްކާތެރި ވެއްޖައިގެންނެވި ރިވެތިކަމާގެ ބަރަކާތުގެ ހިތްވަރު ހުރުމުގައި ތިބެވިއެވެ. މިރަދުންނަކީ ދީނީ ތަރިހުގެ ބޭފުޅަކާއި ވަރަށްފުރިހަމަ ޚަސީސްކަމުގެ ތަރައްޤީ ގޮތުން، ޢަމަލު ރަސޫލުﷲގެ ސޫލީ ގިސްލަމުގެ ޤުރުބާނީ ދަރަޖައެއް ފޯރުކޮށްދިނީއެވެ. މި ބާރުގެ ހުސައިނުގެ ގޮތުން އިލްމީ ވަރަށްބައި ދަރަނީވެވިގެންނެވެ.

ދެން! އަހްލުބައިތުން މުޙައްމަދު ޒައިނުލްޢާބިދީން ޙަޟްރަތް ވަޖައިގަތުމުން ރަސޫލާކުން ބަދަލުވުމާ ގުޅިގެން، މުޅި ރާއްޖޭގެ ކަންކޮޅުތަކަށް އެރަދުން ބަންދުކުރެއް ބައިންދަވާނީ ހުރަގެތަކަށް ހެދުމަށް މާލަމަށް އެންމެވެ ކަމަށް ބަރަވެއެވެ. އެއީ އެރަދުންނާއި މިސްރުކަށް ޤަބޫލުކުރާއި އަދި އެރަދުންގެ ޚިދުމަތްތުކުން ރަސޫލަށް ކުރެއްވި ދިރާމަތިޔަ ވަރަށްގެ ހުވަޖާއި ތަސައްވަރާއް ބަހިފައިވާ މިހުން ރާއްޖޭގައި ގިނަކަމުން، އެ ރަދުން ހަރުއިރުދުކަ ވަރިޙަތުއް ކަނޑެއްގެން ނުއެންގެވުމަކީ ތަޤުވާކަށެވެ. ފަހުން މިޙުރުމަތް ބާޤީ ޙަސަނާރަގެން މަޝްހޫރު ޙަރަކާތް، ވަރަށް ފަހަރާއި ތެޔޮނުދުން މުޅި ރާއްޖޭގެ އެޙާސިލްވާނަގައި ހުއްޓެވެ. އެހެން ޙަދު ދުވަސްވަރުގައި ވެސް، ރާއްޖޭޙުރާގެ ވަރަން ދިނަ ރަސްރަދުނަގައި ބާޤީ ޙަސަނާރަގެން ރަސައްޓަޙުނުގެ އަހަރުމަހިފުޅު ތަކުރަނާތަވެސް ފާރަގަކުރުމުން އަހުލާ.

ޒައިނުލްޢާބިދީން ރަދުންގެ ޚިދުމަތް

ޒައިނުލްޢާބިދީން ރަދުން ނުވަތަ ޢަލީ ބިން ޙުސައިން، ޝަހީދުކުރެވުނު ޙުސައިން، މިއިން ކޮންމެ ނަސްލުކަން މިރަދުންނަށް ނިސްބަތް ކުރެވިފައިވާ، އެރަދުން ދިވެހިރާއްޖޭއަށް ކޮންމެފަހަރަކުވެސް އަދުހަރ

ޚިދުމަތްތައް އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފާހަގަކުރެވެއެވެ. އެރަދުންނީ ހިތްވަރުދެކަށް ހުނަރުވެރި ބަޔަކުކަން ތާރީޚުގެ ސަފްޙާތަކުން ލިބޭ ރަސްގަދަކަމުގެ އަޅުގަނޑުމެންނަށް އެނގެއެވެ.

އިނގިރޭސިންގެ ރަސްކަލުގެ މަލާބާރީންނާ(ކޮޗިންނާ) ކުރެއްވި ހަނގުރާމައިން ހިނގައިދިޔަކަމުގެ ފުރި މިރަދުންގެ އިބާރާތުން "ރާޖީ ބަންޑާރައިންގެ ރަސްގެފާނު" މިކޮޅުގައި ލިޔުއްވައިފައި ވެއެވެ. މިވާހަކަ ފޮތްޗާޕުކުރެއްވި ހިޖުރައިން 1182 ވަނަ އަހަރު ރަމަޟާން މަހުގެ 9 ވީ ބުރާސްފަތި ދުވަހު ނުވަތަ ޤަހުވާ، އެރަދުންގެ ދަރިކަނބަލުންނާ އަވަށްޓެރިވެރިން އެކުގައި "މާލޭ ރާއްޖޭގައި" ފަހަރެއްގައި ވާހަކަކުރެއްވުނެވެ. ކޮޗިންގެ ގުރާބުތައް މާލެއާ ދިމާކުރަން އަންނަ ހަބަރު ރަސްގެފާނަށް ލިބިވަޑައިގަތީ، "މިމަހުގެ 11 ވީ ހޮނިހިރު ދުވަހު ދަންވަރު ދޮޅުގަޑިއިރުގައި ބިމަން މަނިކުފާނު ކުރުފުޅު ވެއްޓިވަޑައިގެން އިންތިޒާމުކުރެއްވިކޮށެވެ" - މިފަދައިން އެރަދުން ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ. މިރަސްގެފާނުގައި، އިނގިރޭސިން ރަދުން ކާއިދުޅުތަކުގައި އިންސާފުވެރިއެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޕޯތުގާލެވެ؟ އެ ޖިހާދުގައި އެމަނިކުފާނު ބައިވެރިވެވަޑައިގެންފައިވަނީ ޢަމަލީ ވެރިއެއްގެ ގޮތުގައެވެ. ހަމަ މިފަދައިން އެރަދުންގެ ޖަވާބު ދަރިކަލުން އިބްރާހީމަށްވެސް އެ ހިތްމަރުދާނާ ދަރުސްކޮށްދެއްވާން މައިދާނަށް ގެންދެވިއެވެ.

ރަސްގެފާނަށް ބަޑިއަރިއްވާލެއްވުމުގެ މަސައްކަތްތެރިކަމުގައި އުޅުއްވައިފިން، ފޮރުވިފައިވާ ޖާނުގެ އަރިއަރުގައި ރަދުން މިހެން ވިދާޅުވިކަމަށް ލިޔުއްވައިފައިވެއެވެ:

"އަދިވެސް ރަސްކަލުގެ އިންސާފުވެރިކަން ބިމަން މަނިކުފާނު ކިޔާދެއްކުން ދެއްކިވަރަކީ ފުރިހަމަ ހިތްވަރާއި، ކިޔާދެއްކުން އަޑުއަހައިގެން މިދަތި ދުވަހު އެޅުއްވައިފައި ހުންނަވާ ސާބިތުކަމެވެ." އިނގިރޭސިން ރަދުންގެ މި އިބާރާތުގައި ވިދާޅުވެފައި މިވަނީ ދެކޮޅުން ރާއްޖެޔާއި ވާހަކަފުޅުތަކުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ސާބިތުވެއެވެ. އެކަމުގެ ދެކޮޅުން، ދަރުބާރުގެ ރަސްކަލުގެ ދުވަސްވަރު، އިނގިރޭސިން ގެނދި އެރަދުން ކަންތައްތައް ކުރައްވާފައިވަނީ، ދަރިކަލުކަން ކަންތައް ކުރައްވާ ފުރުސަތުގައެވެ. ކުރިން ދެންނެވި އިބާރާތުން އިނގިރޭސިން ވެސް ދަރުބާރުގެ ރަސްކަލުން ބޭއްޓެވި ދިޔަވަރާއި ހަދަރާއި އަދި ދަރުބާރުގެ ރަސްކަލުން އެމަނިކުފާނަށް ދެއްވައިފައިވާ ތަޢުރީފު ފާޅުކޮށްގެން ދެއެވެ.

ކޮޗިންގެ ގުރާބުތައް އެކި ހިސާބުގައި މަޑުކުރުމުން އަޅުގަނޑުމެން ފާޅުއަރާ ފެންނަ ހިސާބަށް އަޅުގެނދި ދުވަހު 28 ވީ އަންގާރަ ދުވަހެވެ. ރަސްގެފާނަ ފެނިގެން ހިނގުމުންދިޔަ ދުވަސްތަކުގެ ތެރޭގައި ރަދުން މަސައްކަތްތެރިކަމުގެ ތަސްކީރުގެ މިހާރު ފެނިއްޖެއެވެ. ބޮޑާ ބައްދަލުވުމެއް(ތަފްޞީލު ގޮތުގައި މިޔަ ތަސްކީރުގެ ހުރިހާ ބައެއް) ކުރިއަށް، ބެޖަހަ ބޯސްދައްކައި ބައްތަރުކުރަތައް، ކާނާ، ފިސްތޮޅަ، ތޮށީ ބައްޔަރުކުރެއްވުމުގެ މަސައްކަތްތެރިކަމުގައި އުޅުއްވިއެވެ. އަދި ރަސްގެފާނުގެ ކަންތައްތައް ހިންގުމާ ގުޅިގެން ވިދާޅުވިއްޔާ ކަރުނަނެވެ.

ކޮޗިން ހުޅުމާލެ ފަރުބަދަށް ގަލުބަޑިން އެރަށްތެރު ގަސްދޫގެ ބޮޑުރައްޔަ، އެބަދުބަރުން ބަޑުވަރުކުން ގެންދިޔައެވެ. ދިވެހިން މާލޭގެ ބޮޑުބަންދަރުގެ އިރުކޮޅަށް ބަޑުޖެއްސެވެ. ބަރިވާން ފުރުމުން ކޮޗިން،

އުމުރުންގެ ގޮތުންބަލާއިރު އަހަރެ ފުރިހަމަކޮށްދީފައިވާއިރު، އުމުރުންގެ ފުރަތަމަ ދިވެހިންގެ ބައެއް އާދަކާދަ ގޮސް،
ކަނޑައެޅިގެންވެސް ހަނގުރާމަތަކުރިއެވެ. "ޗައިލްޑް ނިކާހާއި ހުރިހާ އިމްތިޔާޒުތަކާއިގެ" މަސައްކަތް ބާރުކުރައްވައިގެން
އެތަކެއް ދުވަސްވަންދެން މިކަހަލަ ހަނގުރާމައިން ފަހަރު ކިބައިވެއްޖެ ދިވެހިންނަށެވެ.

މިހަރުމަތިގެ ހިރާ ވާހަކަތާއި ބައިވެރިވި އަންހެނުންގެ ތަޖުރިބާ، އެކުރުން ވަރަށް ސަޤާފަތަކީ
ޖެހިލުވައިފިއެވެ. އެކި ގޮތްގޮތުން ބަދަލުކުރަމުންދާ މި ޖެހިލުމުގެ ވަރަށް ހާލަތު ޖެހިލުމުގެ ސަބަބެވެ. އެޖާގަގެ
ހަރުދަނާ ސަޤާފަތް އަދި ދިވެހިންގެ އަނބިމީހާގެ ހަނދާނު، އެއާއިގެ ހަނދާނުމަތިން ކުރި ކިރިޔާ ކަނބަލުންނެވެ
މިޖެހިލުމުން އަނބިމީހާ. އަދި އަދަބުތަކުން ބަޔާނުކުރެވޭ މިގޮތަށް އުފަލާއި ޖެހިލުމުގެ މިސާލުތަކެވެ.
މިކަމުގެ ބަޔާނު މި ހަމައެކަނި ދުވަހު ދިވެހި ބަހަކީ ގާނޫނީ އެ ދަރިން ކާނގައިވެރިވާ ވަރަށް
އަދުގެ ހުރިމަތިކަމެވެ.

ދިވެހިރާއްޖެއިން އަތޮޅުތަކުގެ ޖަމާޢަތްތަކުގެ ގޮތުގައި ފުރަތަމަ ދިވެހި ދަރިފުޅު "ޢާއްމުއާއިލާގެ
ބަސްފުޅު" އެކުލަވައިލައްވާ މި ދަރުސްތަކެވެ. މި ފޮތް ޖެހިލުން ގާތްކުރަނީ ދިވެހިރާއްޖޭގައި ބޭނުންކުރަމުން އައި
ވަރަށް ގިނަ ބަސްތަކާއި، އެބަސްތަކުގެ މާނައާއިގައި ޖެހިލުމަށް ވިސްނައިފައެވެ. ސަމާލުކަން ނުދީގަތުމުގައި، މިއީ
ވަރަށްވެސް އަދުގެ ހުރިމަތިކަމެވެ. މި ޚާއްސަގޮތަކީ އަދި އަނގަނޑު ޢާއްމު ކުރިމަތިވެގެން ދިވެހި އަދަބީއާއިލާގެ
މަސައްކަތްކުރުމާއި އަދި ކުރަމުންދާ ފިލާވަޅުތަކާއި މިއީ ވަރަށްވެސް ފިލާވަޅު އަދުގެ ހުރިމަތިކަމެވެ.

ދިވެހި ބަސްފުޅުތަކަކީ ކުރައްވާފައިވާ ހުރިމަތިވެފައިވާ ގޮތުގެ ޖެހިލުމަށް ބޭނުންކުރެވުނު ބަސްފުޅުތަކުގެ
ފޮތް އަތޮޅުތަކުގެ ފުރަތަމަ ރަށެއްފެނިފައި ޖެހިލުމެވެ. މި ޚާއްސަކޮށް ބަސްފުޅުތަކުން ކަނޑައެޅުނު ފޮތްތަކުގެ
ބަޔާން ދިރިއުޅުމަށްބޭނުންފުޅުވީ، ދަރިވަރުން ހަމައެކަނި އިންސާނުގައި އެކުލެވޭ ހުރިހާ ތަޢުލީމީ ޖެހިއިރުގެ ޖެހިލުން
ފިޔަ އަހަރުތަކުގެ ފުރަތަމަ ކިޔަވާފައިވާ އެބައިވެރިއާއިލާ ކުރުމަށްފެށިއެވެ.

އިސްލާމީ ދެންނެވި ފޮތްތަކުގެ އިސްލާމް، ދިވެހިންގެ ޖެހިލުމުގެ ޢާއްމުކަމަށް ދިރުއްވައިދެއްވާ
ފޮތްތަކުން އެކަމުން ބާރުގަނޑު ދުރުކުރައްވައިދެއްވާ ދިރުންފޮތުގެ ފޮތްތަކުގެ ހިތްފުޅެވެ. މިފޮތުގައި އެ ޖެހިލުމުގައި
އާދި! މިސާލުގެ 18 ވަނަ ފެށުމުގެ ފަށު ބައެއްގައި ކަންކަން ކުރެވުނެވެ، ހުރިހާ ކަމެއް ކުރީގެ ކަންތައްތަކާއި
ކަމެއް އަދަބު އާދައިގެމިން ދިވެހިން ކުރުވުން ގެންދިޔަ ކަންތައްތައް ވަރަށް ރަނގަޅަށް ދިރުއްވައިދެއްވާފައެވެ.
ދިވެހިންގެ ތަޢުލީމީ ކަންތައްތައް ހުރުހާ ވަޒީފާތަކުން މަދުވެގެންވެއްޖެ، މި މައުލޫމާތުކަން ވަރަށްވެސް އަދުގެ
މައުލޫމާތުތަކަކަށް ވަނީ ފެށިގެނެވެ. މި ފޮތް ދިރުއްވައިދެއްވާ އެއުރުންގެ ރަސްކަމުގެ ޖެހިލަށް އަދަބީ
ހަމަގޮތަށް އަދަބުގެ ތަޢުލީމަކަށް ފެށިގެނެވެ.

އަތޮޅުތަކުގެ ޖަމާޢަތްތަކުގެ މައުލޫމާތު ދިވެހިރާއްޖޭގައި ޢާއްމުއާއިލާ ރަސްމީ އަދަބީ ދިރުއްވައި
މައުލޫމާތު ފޮތްތަކުން ކުރުވިފައި ބަހުރުވައި ރަސްކަމުގެ ރަނގަޅު އެބަހުއްޓެވެ.

ދިރުނުވި ހަސް ޒުވާނުގެ އިލްމީ ދިރާސާ މިދަރުން އިލްމީ ޝަރުޢީ ދާއިރާގެ އަދަބީ ޝަރުޢީ ދާއިރާގެ

މަސައްކަތްތަކެއް ކުރައްވައިފައި ވުމަކީ އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ. މިދަރުން ބައެއް ހިންގަވައިދެއްވާ ފިލިގެން،

ބަސަހިން ތަރިމާނާކީ ގޮތުގެ ގޮތް މުބައްމަދު މަނިކުފާނު ދިރިހުރެއްވީ ބަހުރު އަބްދުއްލަތީފުބަ، ޝިހާބުއްދީން

ހަދުނގެ ވަނީވަޅު ހުރިއިހަކަށް އެހެއިރާގެ ބޫދުގެނގެ ބަކުރި އަބްދުއްލަތީފު، އެބޫދުގެނގެ އަބްދުލްގަނީ ހުރި

ގޮބަބަކުވަސް އަބްދުއްލަތީފުވެ. މިކަންބަކާގެނގެ ބޮޅަގައި މިހަދުނގެ ދިއްލުވުންބަކާ ގެއްރިގޮސްވައި ވުމަށް

އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ. ކާނޫނީ ކަސް، އަދިގެނގެ ތޫރުފަތްތަކާގެ ގޮތުގައި، މި މަސައްކަތުގެ ތަރުޖަމާކަރަދަހަރި

މިދަރުންނަށް އަދިގެނގެ ސުލްތާން މަސްހޫރު ދަރަޖައެކަށް ބައްޓަނީވެއެވެ. ދިވެހި ބާރުތުގައި ހިމެނޭ އެހެން

އެއްވެސް ދަސްކަތްތަކާގެ މިފަދަ އަމިއްލަ ފިކުރާގެ ފުދިމަބައް އަދިގެނގެ މަސްތަކާ އަދި ތޫނުފިލިއް ނަބަވެ.

ޝިހާބުއްދީން ހަދުން ކަންދެއްވައިފިއާ އެއެން ފުދިމަބައްގެ ވާހަކަފުލް މިބާނގައި ހިމަނައިދެން

ބޭނުންވެއެވެ. އާދެ! ދިވެހިންގެ ކާމިޔާބީގައި ފާއިދާ ގޮބައިގައި ބޭނުންކުރުމުން އަންނަ ބަދަލުތަކަކީ މި ހަދުން މި

ހާސިލްކުރި ބަރާބަރު ކާމިޔާބީއާ ވެއެވެ. މި ވާހަކަ ގަސްތޮލަވާއްޔަ ބަސަހިން ސިޔާސީހިޔާލް

1362ހ. ގައި އެކުލަވައިލެއްވި ގޮތަށް "ދިވެހިންގެ ވާހަކަ" މި ގޮތުގައި ހިމަނައިދީފައި ވެއެވެ. މިކަމާބެހޭ

ވާހަކަތަކެއް އެ ގޮތުގައި މާ އިބާރާތުން ހިމަނާލަމެވެ:

"ގަވާއިދުލަކަ ގޮމަލަރީހިލުގެ ގޮތުގެ (ޝިހާބުއްދީން ހަދުންގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ، ގަޑުން އިބްރާހީމް

ގޮމަލަރީހިލުގެ ގޮތުގެ) ގެ ކަރިއަށް މުބައްމަދުދީދީގެ ގޮތުކުރި ގަސްތޮލަވާ އަލިފުދީ ވާހަކަ ކިޔައިދިނީވެއެވެ.

ބަސްބޮލަވާ މާ އިހަކު މި ހާއްޖެއަކު ހަސަން އެއްޔާއް ނޫނުވެ. ބަސްބޮލަގޮސް އިންޖިހާއިން މި ހާއްޖެއަށް

ގަރަބަ ގެނޑުވި ބިމަނާގެ ކަގިއިލުގެ ގޮތުގެ ބަގައިދުވުނަނަވީ ސުލްތާން މުބައްމަދު ޝިހާބުއްދީން

ހަދުންނަށް. މި ހަދުން ބަސްބޮލަގޮސް ގެނޑަވައި އެގެޔިދުވެ އެއިބަގައިން ގަހާއް މިހަދު (ގަވާއިދުލަކަ

ދޫގަމު އެދުރުމަނިލަގޮނަސް ގޮނޑުވައިލިއްވެ. ގަސް ގެނައި މިއާ އެދުރުކަލަގުނު އަރިއަހުގައި ދޮންނޮވި ބަޔަކު،

ހަދުން ވިދެގެވިއާ މިއީ ވަރަސް ހަނދަކު އެއްކޮޅާ. ހަނދަކު ކާނާއަކަސްވެސް ގެދޮށުއާ." އާދެ! އެއްވެސް

ސަރުކާރުން ގޮތުގައި ބަސްބޮލަގޮސް ނުދަރަނަ، އަދި ބަސްބޮލަގުން ދިވެހިން ބައްއާދުލާދާ ކާއްމުގެ މިދު

ބާބަހަރުއް ނޫނާ ދިވެއްސަކު މަދުވާނުއެވެ. އެހެންކަމާއަކު އެ ހަދުން ކަންދެއްވައިފިއާ ފުދިމަބައްކުގެ ބޮޅަގައި

މިއުވަސް އަދިގެނގެ ގޮތުގެކަންފަދަން ޖެހެނީ ކަމެއް ކުރެއްވި ދިކަމެވެ.

ޝިހާބުއްދީން ހަދުން ސަރިދުދާރުގާ ބޮޅަގަބުން ދިކަވީ ބައެއް ވާހަކަ

ޝިހާބުއްދީން ހަދުން ސަރިދުދާރުގާ ބޮޅަގަބުން ދިކަވީ ބައެއް ވާހަކަ އެބަހުއްޖެވެ. މިބަރުން

އެއްވާހަކައެއް އައިސްވެއިވާގޮތުން، ޝިހާބުއްދީން ކަންޖެހުނިބެއްޓުން، އެންމެދެއިގެން މަހަށްދަށް ނިކަންތަ މާދެ އަބިދު

ވިދިނަލިދީ ބައެއް ދިރުވިއެވެ. އެދިހިނަކިޔައިން އެހެއިން އެދިވާދެއިގަބުދުން "މިދަރި އަބަ އެމާ މަހަށްވަ" މި

ޖަވާބު އެރުވިއެވެ. މިގޮފުރުން ވިލިނގިލީ މީހުންނަކީ އުރަށް ދޫކޮށް އުތުރުދިހުން ދާންދޮންވެސް އޮތީ އަމާ މަހަށްދުއްވި ބައެއްކެވެ.

ދުވަހަ ގޮތަކަށް ވާހަކަ ކިޔައިދީ މިހުން ބޮޑުވެއްޖާ ގޮތުގައި، އެ ރަށުން އުފަދަ ހާލާތުގައި ވަނީކޮށް އުޅޭއެ އުޅުވި ނިޔަންދައްކާފައި ދަރުސްދޭނީ ހުރުދުލީ ދަތުރުދަތުރުން ނުގެ ބައެއްކެވެ. އެ މީހުން އެ ރަށުން ނަގައި ބޭއްވައި މުޅިފަށުގައިކުރެން ނިވާކުރިއެވެ. އަދި މިގޭ އިރުކޮޅެއްފަހުން އަވަށްޓެރިވެއެވެ. އާގެ ފަހުން، ވިއްސާރަވެ ދަތުރު ދަތިވެއްޖެނަމަ، ހުޅުދުލީ މީހުން ދޯނީގެ ވަތުގައި މުޅިފަށުގައިއް މަގާތުވުން ވިއްސާރަ އަޑިވެ ދަތުރު ފަރިވެދާކަން ބުނެވެއެވެ.

މިވާހަކަ ދުރުމަތީން އައިސްތަކަމަށް އަނބުރާއަތުލާ ކިޔައިދެ ކިޔަނީ ޤާބިލުއީދީން ގުރައިދު ބޮޑުން ދޯނިޖެއްސައި މާލެ ގެނައީ ކަމަށެވެ. އަދި، ކިމަކާތްއްގައި ކަނޑުވެރިން ގަނޑުވަރު ގުނަވަޅުން ގެންގޮސް އެޅީ ބޮޑުގިނޭ އަވަށްޓެރިކަމާއި، ހުރިހާ ބޮޑުގަނޑުވެރި ވަޅުވެރި ކިޔާ ރަސްގެފާނުގެ ޖޭއަކަށްދާއި ވަގުތު ކަމަކުވެ. ގަނޑުވެރި ވަޅުވެރިއަކީ ފަރުން އުސްގަތްވު، އަދި އާޔަފުރުން ދޯދާ އާމަދު ހުރަސް ރިސާބުވެ. ގޮވަގަނޑެކަން 1970 ގެ ދުވަސްވަރުގައި މިވަނީ ކޮންމެނަރު، ރިސާލަތާއި ކަނޑުކާއި ހުރި ޖެހިއްޖެ މިވަނީ ފޮނިފައިވެއްވެ. ނަމަވެސް މިޖެހިގައިވަނީ ކާކު ކަނޑުކާއި ކަމެއް އަޅުގަނޑުމެންނަށް ނޭނގެއެވެ.

އާދެ! މިފަދަ ވާހަކަތަކީ ތާރީޚީ ބަޔާނެއްގޮތުން ހުރި ވާހަކަތަކެއް ނޫނެވެ. ނަމަވެސް އެ ރަށުން އަވަށްޓެރިވި އަޅުގަނޑުމެންނަށް ތާރީޚުން އެނގޭގޮތުގައި "ވަރަށް ބޮޑު ފުރުސަތުތަކެއްގެ ތެރޭގައި ނުހަނު އަނިޔާވެރި ގޮތުގައި" ކަނޑު ފެއްތެއިގެންނެވެ. މާތްالله އިޔާލްޖެއްސެވިން ދުވްންނަށް ސަލާމަތީގެ މަގުފަހި ނިޔުމަތް އިތުރުކުރައްވާށިއެވެ.

މައުލޫމާތު ހޯދި ފޮތްތަކާއި:

1- ދިވެހި ތާރީޚު - ދިވެހި ބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު- 1993މ.
2- މުޙައްމަދު އަމީން - ތަރިކީބު ކުރުވުން ތާރީޚުގެ ތަންތަނުކޮޅު- 1949މ.
3- މާލޭ ހުކުރު މިސްކިތް - ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު- 1984މ.
4- އަލްފާޟިލް ޙަސަން އަޙްމަދު މަނިކު - ހާޖީ ބަންގާޅަރިން.
5- އެޗް. ސީ. ޕީ. ބެލް: މޯނޮގްރާފް - ދަ މޯލްޑިވް އައިލެންޑްސް - ދަ ހިސްޓްރީ އާރކިއޮލޮޖީ އެންޑް އެޕިގްރަފީ - ސިލޯން ގަވަރމަންޓް ޕްރެސް، ކޮލަމްބޯ - 1940މ.
6- ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚު ލިޔާ ކޮމިޓީ- ދިވެހިތާރީޚަށް އަލި އަޅުވާލުން - 1990މ. - ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު
7- ދަ ނިއު އެންސައިކްލޯޕީޑިއާ ބްރިޓޭނިކާ - 15 ވަނަ އެޑިޝަން- ޝިކާގޯ 1989

8- އަލްފާޟިލާ ފާތިމަތު މުނީރާ- މަތިފުށުގެ މައުލޫމާތު. (އަދި ޝާއިޢު ނުވާ ފޮތެއް)

9- ބާޖީ ބަންޑާރަނައިކްގެ ހަނދުގާމަ - ދިވެހި ބާރާއިތި ހޮޅުވަޅަށް ޚިދުމަތްކުރާ މަޖިލިސް- 1981މ.

10-އަލްއުސްތާޛު މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުޠުފީ- ރާއްޖޭގައި ރަސްކަންކުރެއްވި އާއިލާތަކާއި ރަސްރަސްކަލުން- ފޮތުފުރަ ނަންބަރު 110.

11-ފަސޭހަފޮތް ޝަރަހު ހުސައިން ސަލާހުއްދީން- ދިވެހިންގެ ވާހަކަ.

މައުލޫމާތު އެއްކޮށް ތަރުތީބު ކުރުމުގައި ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަޖިލީހުގެ ހުރިހާ މުވައްޒަފުން އަލްފާޟިލާ ނަސީމާ މުޙައްމަދު އެވެ.